

TARTALOM

4 | VEZÉRCIKK

Feljött a középjobb
– Korrekció az izraeli politikában

6 | KÉPVISELŐNŐ

Izrael: három női pártvezér

8 | EGYENJOGÚSÁG

Cahal – Emancipált hadsereg

10 | ZSIDÓTÖRVÉNY

„57-en szavaztak a törvény mellett”
Interjú Kovács M. Mária történésszel

12 | KÖZSZEREPLŐK

Nők a zsidó közéletben
– A Szombat körkérdése

15 | 56 – FORRADALOM

„Ha a szabadság veszélybe kerül...”
Interjú Ständeisky Éva történésszel

18 | ÍRÓNŐK

„A kultúrák: kisebbségi léttapasztalatok”
– Körkérdés női irodalomról és identitásról, kisebbségi helyzetről, előítéletekről

20 | DETEKTÍVMUNKA

„A teret Mosesnek engedte át”
Interjú Marianna D. Birnbaummal

21 | ELLENÁLLÓK

Pécsi-Pollner Katalin:
Magyar cionista nők

23 | IDŐSÍKOK

Hegedűregény
Interjú Polgár Leával

25 | ZSIDÓLÁNY, NEW YORK

Forgács Zsuzsa Bruria:
Purim a sorsvetés csele?

28 | BOSZORKÁNYKONYHA

„Szerettem volna magamfajta budai zsidó lány lenni”
Interjú Rubin Eszterrel

30 | BOR

Szépasszonyok a szőlőben

31 | GYERMEKVERSEK

„Szülőhazám, jaj mit tettél...”
Bauer Júlia: *És mégis*

32 | ÁLDOZAT

„Aminek meg kell történnie, az megtörténik”
Kovács Judit: *Megtagadva*

33 | POSZTMODERN ÉHEZÉS

Mauthausen – Posztmodern verziók
Szász Anna Lujza – Vajda Júlia: *Mindig van éhség*

34 | TÁRCANOVELLA

Fenákel Judit:
A lágertestvér

21–23. MAGYAR
CIONISTA NŐK

2013. február
5773. ádárA Magyar Zsidó Kulturális Egyesület
folyóirata
Megjelenik évente tízszer**Szerkesztőbizottság:**Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamár Jász-Keszt
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás**Szerkesztőség:**Szántó T. Gábor főszerkesztő
Gadó János
Deák Andrea szerkesztőségi titkár
Magó Katinka (pénzügyek)**Állandó külső munkatársak:**Uri Asaf, Csáki Márton,
Németh Ványi Klári, Panyi Szabolcs,
Pályi Márk, Seres Attila,
Vári György, Várnai Pál**A megjelenést támogatja:**Amerikai Joint Magyarország
Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány

Nemzeti Kulturális Alapprogram

A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükröziCímlapunkon Moran Haynal:
Cseresznyés női portré

Terjeszti a Lapker Rt.

A kéziratok szerkesztése lezárult:
2013. január 22-énSzerkesztőség és kiadóhivatal:
Bálint Zsidó Közösségi Ház
1065 Budapest, Révay u. 16.
234-es és 235-ös szoba
Telefon: 311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org
Címünk az interneten:
http://www.szombat.comElőfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlánLapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Felelős kiadó:
Kirschner Péter, a Mazsike elnöke
Nyomdai előállítás: Mackensen Kft.FELJÖTT
A KÖZÉPJOB

Korrekcio az izraeli politikában

Nem engedték a választók, hogy túlságosan jobbra lengjen az inga az izraeli parlamenti választáson. A „minden idők legjobboldalibb kormányáról” szóló jóslatok valószínűleg víziók maradnak.

A 19 mandátummal második helyre befutott Jes Atid (Van jövő) szekuláris, mérsékelt jobboldali párt. Képviselői között szinte csupa új arc látható. Van közöttük tanár, amerikai származású ortodox rabbi, etióp nő (az első a Kneszetben), orosz ajkú bevándorló. Ez a tarkaság bizonyosan hozzájárult a sikerhez: számos társadalmi réteget meg tudtak szólítani. A várakozáson alul, mindössze 31 mandátumot szerzett Likud-Jisrael Beitenú nehezen tudja megkerülni az új formációt a kormányalakításkor.

A viharos sebességgel pörgő izraeli politikában örökké szükség van friss erőre, és ezt most a Jes Atid volt képes kihasználni. Sikerét segítette vezetőjének, a tévéből már jól ismert Jair Lapidnak a karizmája, valamint a tematizált ügyek széles skálája, úgy mint: tárgyalások a palesztinokkal – nagy illúziók nélkül; a sok százezres ultraortodox lakosság integrálása a katonáskodás és a munkaerőpiac világába; empátia a magas megélhetési költségekkel birkózó munkavállalók százazeivel. Utóbbiak korábbi hatalmas tüntetéseit alighanem szintén Lapidnak sikerült a legjobban kanalizálni. Mind ebből Izrael határain túl persze

csak a palesztin ügy
érdekes,

amivel a nagyvilág megszállottan foglalkozik. E téren az izraeli baloldal érvei megle-

hetősen súlyosak. Ha a Nyugati Parton nem jön létre önálló palesztin állam, és a terület Izrael fennhatósága alatt marad, akkor a palesztinok belátható időn belül többségbe kerülnek Izraelben, és demokratikus úton, választásokon felszámolhatják a zsidó államot. Ha pedig – ezt megakadályozandó – nem engedik őket szavazni, akkor Izrael elveszti demokratikus jellegét. A független palesztin állam a mi érdekünk – érvel a baloldal –, mert Izrael csak így maradhat zsidó és demokratikus.

A jobboldal érvei nem kevésbé erősek. Ha Izrael visszavonul a Nyugati Parttól, ott a Hamasz rövid időn belül átveszi a hatalmat – ugyanúgy, ahogy öt éve Gázában tette. A gyenge és korrupt Palesztin Autonómia csak nyugati pénzzel és izraeli biztonsági segédlettel tud fennmaradni. Mert hogy a Hamasz militáns sejtjeit többnyire izraeli támogatással számolják föl a palesztin biztonságiak. Ha Izrael kivonul, a Nyugati Partból hamarosan újabb – jóval nagyobb – Gáza lesz, ahonnan sokszor annyi rakéta zúdul majd Izraelre, mint amennyi most Gázából érkezik.

Mind a két gondolatmenet egyformán igaz, ami világosan illusztrálja, hogy itt nem léteznek jó megoldások. Sőt. Sokan azt mondják, hogy nincsen megoldás, az arab világ nem hajlandó tudomásul venni a zsidó állam létezését, és Izrael – még nemzedékeken keresztül – együtt fog élni ezekkel a problémákkal.

vezércikk

VÁLASZTÁS

Jair Lapid, a Kneszetben 19 mandátumot szerzett Jes Atid (Van jövő) párt vezetője

Valószínű, hogy Benjamin Netanjahu, a veterán politikus is így vélekedik – csak éppen izraeli politikus illet nem mondhat ki. Európa (Izrael legnagyobb kereskedelmi partnere) a palesztin ügy megszállottja, nem bírja elviselni, ha nincs „haladás” a „békefolyamat” terén. Az Izrael iránt nem túl barátságos európai közvélemény, civil szervezetek, emberjogi mozgalmak körében virágoznak a bojkottfelhívások, megbélyegző határozatok. Ha Izrael valamilyen – technikai jellegű – megállapodást köt az EU-val, ezt éles tiltakozások közepette tudják keresztülhajtani.

A világ tele van megoldatlan konfliktussal, ami a humanista Európát csöppet sem zavarja. De Izrael és a palesztinok viszálya valamilyen percre sem hagyja nyugodni. Vajon miért a zsidó állam problémáira akar mindenáron megoldást találni?

Az Obama vezette Amerika szintén baloldali külpolitikát folytat majd, és feszülten várja az új izraeli kormány első lépéseit.

Netanjahu ilyen körülmények között nem mondhatja legnagyobb gazdasági, il-

letve politikai partnereinek, hogy nem érdeklő a véleményük. Így újra és újra hitet tesz a megegyezés mellett – mert a nyugati táncrend szellemében ezt várják tőle –, miközben valójában már nem hisz benne. A tárgyalások sikere vagy kudarca egyaránt kontrollálhatatlan indulatokat szabadíthatna el. A jelenlegi helyzet kezelhető, és remélhetőleg az is marad. Ez a kisebbik rossz. Átmeneti helyzet, de Izrael átmenetben él, mióta megszületett. Ebben a patthelyzetben kapaszkodó lehet

Jair Lapid javaslata,

aki jobboldali, de tárgyalni akar. Távol állnak tőle a baloldal illúziói, de Netanjahu „nincs partner a békéhez” alternatíváját sem fogadja el. Egy interjúban így fogalmazott: „Nem vagyok baloldali.

Azt hiszem, a palesztinok elsősorban magukat okolhatják. Az izraeli visszavonulás után nem kórházakat és iskolákat építettek, hanem rakétákat lőttek ki. Ám ha egy izraeli miniszterelnök valóban tárgyalni akar, akkor lesznek tárgyalások... Célunk a zsidó többség, ezért ki kell vonulnunk a területekről – a nagy településblokkokat kivéve.” „A tárgyalásokra nem kizárólag olajággal érkezünk, ahogy a baloldal tette, de nem is csupán puskával, jobboldali módra.” Akkor hát hogyan? „Nem boldog házasságra készülünk a palesztinokkal, hanem olyan válásra, amivel létezni lehet.”

A „tárgyalás, illúziók nélkül” attitűd sem fog egyhamar valamiféle békekötéshez vezetni, de a pillanatnyi diplomáciai holtpontról talán képes kimozdítani Izraelt.

Gadó János

Címlapunk

A címlapunkon látható *Cseresznyés női portré* Moran Haynal, Magyarországról kivándorolt, és Izrael után ma Münchenben élő festőművész munkája, akivel tavaszi számaink egyikében olvashatnak majd interjút.

IZRAEL: HÁROM NŐI PÁRTVEZÉR

Egy friss izraeli közvélemény-kutatás szerint az izraeliek 70 százaléka elfogad egy női miniszterelnököt, ugyanakkor 77 százalékuk szerint a védelmi miniszter vagy a Moszád feje ne hordjon szoknyát.

A politikában, a közéletben ma már teljesen elfogadott, hogy női jelölt éppen úgy megállhatja a helyét, mint férfitársa. Három fontos párt – a szociáldemokrata Munkapárt, a ballib Meretz és a centrista Kadima – élén is nő áll, továbbá számos hölgy ül be majd a következő Kneszet balközép padsoraiba. Dübörög a feminizmus, még a telepések vallásos nacionalista (Habájt Hajehudi – Zsidó otthon) pártjának egyik vezéralakja is egy – mellesleg nem vallásos – nő. Az arab pártok is delegáltak hölgyeket, csak az ortodox pártok – askenáziak és keletiek egyaránt – felejtették le pártlistáikról a szebbik nemet. Nőjogi mozgalmak emiatt egyenesen diszkvalifikálásukat indítványozták a Kneszet választási bizottságában, de ez a lépésük elbukott a szavazáson.

*

Mitől lesz Izraelben sikeres egy nő, ha a közélet alakításának szenteli életét? A három pártvezérnő életrajzából úgy tűnik, nagy szükség van egy háttérből támogató férjre, biztos egzisztenciára, lehetőleg lengyel-litván askenázi származásra, továbbá arra, hogy az izraeli hármás átlaggal szemben csak két gyermeket vállaljon. Legalábbis Seli Jehimovics, Cipi Livni és Zahava Gal-On életrajzából ez következik.

Seli Jehimovics

a Munkapárt elnöke, 1960-ban született Kfar Szában. Szülei plebejus lengyel ho-

lokausz-túlélők, édesapja kommunista építőmunkás volt. Korán forradalmárkodni kezdett, már tizenöt évesen kivágták a középiskolából, miután teleplakátozta az épületet az igazgatóság elleni

Seli Jehimovics

tacepaókkal. Katonáság után a Beer Seva-i egyetemen szerzett társadalomtudományi diplomát, diákként csatlakozott a „Békét, most!” mozgalomhoz és más polgári jogi csoportokhoz. A közszolgálati rádió riportereként, gazdasági szakembereként, majd műsorvezetőjeként ko-

moly újságírói nevet szerzett magának. Később politikusokat faggató tévéműsorokban lett ismert, megalkuvást nem tűrő rákérdezéseiről. Ekkor elhatározta, hogy az asztal túloldalán is megpróbálja sikerre vinni nézeteit. Csakis baloldali párt jöhetett szóba, így a kormányzásra is esélyes Munkapártot választotta. A 2006-os választások előtt a pártelnök, Amir Perc segítségével lett a Munkapárt képviselőjelöltje, majd képviselője, de kapcsolatuk hamar megromlott. Perc ugyanis szociális programmal kampányolt, de a választások után szöggre akasztotta szegénypolitikáját és beszállt Ehud Olmert kormányába.

A mostani kampányban így már egymás ellenében határozták meg a párt két pólusát, a szociálisat Jehimovics, a biztonsági és palesztin ügyeket pedig Perc hirdette. De két dudás nem fért meg egy csárdában, Perc átment Cipi Livni új pártjába, Seli pedig maga mellé ültette Ben Eliezert, a párt veterán, biztonsági ügyekkel foglalkozó politikusát, és meghirdette a palesztin ügyekkel kapcsolatos nézeteit, miután minden igyekezete ellenére a jobboldalnak sikerült a megélhetési nehézségek helyett erre a kérdésre tematizálnia a kampányt. Jehimovics Tel-Avivban él elváltan, két gyermekével.

Cipi Livni

Az 55 éves Livni nem a nép egyszerű lánya, kiváló jobbos-elit pedigrével érke-

képviselőNŐ

PÁRTVEZÉREK

Cipi Livni

zett a politikába. Szülei gyermekként vándoroltak Lengyelországból családostól Palesztinába, ahol már kamaszként a nacionalista-revizionista vonalhoz csatlakoztak. Az Ecelben (Menahem Begin vezette radikális fegyveres szervezet) harcoltak Izraelért, s az állam kikiáltása után ők voltak az első, már Izraelben összehadott pár. Livni apja üzletemberből a Likud képviselője lett a hetvenes években.

Livni a katonaság után a Moszádban dolgozott, állítólag részt vett a müncheni vérengzés bűnöseinek levadászásában is. Igen csinos volt fiatal korában, és nőiességét ma sem hanyagolja el. Később otthagyta a Moszádot, a haza szolgálata helyett egy időre a magánéletet választotta: jogász lett, férjhez ment, szült két gyereket, és praktizált.

Politikai karrierje Ariel Saron segítségével indult el, aki 2001-ben rögtön miniszteri tárcát adott neki. Több igazgatási poszton is kiválóan teljesített, még díjat is kapott érte 2004-ben, s egy év múlva már az igazságügyi tárcát birtokolta. Követte Saront a Kadimába, a harmadik helyen szerepelt a párt listáján a 2006-os választásokon. A miniszterelnök kórába esése után a választásokon győztes párt második embereként a külügyet

irányította, és Olmert miniszterelnök helyettese volt. A majdnem sikeres palesztin-izraeli tárgyalásokon a kétállami megoldás elszánt harcosa lett, jelenlegi politikai programjának is ez az alapja.

A 2009-es választásokon sikerre vitte a Kadimát: a párt az első helyen 28 mandátumot szerzett. A kormányalakítást Netanjahu mégis elhalasztta az orra elől, mivel Livni nem teljesítette a vallásos pártok anyagi követeléseit, és nélkülük nem sikerült összehoznia a koalíciós többséget. Amíg tehette, az ellenzék első női vezéréként küzdött a parlamentben, de a Kadima kormányzati pozíciókra ácsingózó megélhetési politikusai kismordítottak elvi politizálást hirdető sáncai mögül, és Saul Mofázra cserélték. Mofáz egy időre be is lépett a Netanjahu kormányba, majd, látva támogatottságának viharos csökkenését, kiszállt és röpké fél év alatt belülről szétverte saját pártját.

Livni visszavonult ügyvédnek, aztán a Felhőoszlop hadművelet idején katonának behívott fiai meggyőzték a visszatérésről. Legalábbis ezt mesélte, ezért tért vissza új, személyét előtérbe helyező centrista pártot – „Hatnua” (a Mozgalom) – alapítva.

Zahava Gal-On

a ballib értelmiségi Merec párt vezetője a Szovjetunióban, Vilniusban született, és négyévesen, 1960-ban érkezett szülei vel Izraelbe.

Akárcsak Jehimovics, Gal-On is plebejus: édesapja vízvezeték-szerelő, édesanyja tanítónő volt. Ő, anyja nyomdokain, a sereg után először tanítóképzőt végzett, majd a jeruzsálemi egyetemen MA-fokozatot szerzett pedagógiából és filozófiából. Amikor 2009-ben, első körben nem jutott be a Kneszetbe, nekikezdett egy gender témájú PhD-nek is a Bar Ilan Egyetemen.

Első politikai tette 84-ben egy Petach Tikva-i mozi péntek esti nyitva tartásának kikövetelése volt. Később a Merec egyik elődjében, a Rac pártban tevékenykedett, létrehozta és vezette a B'celemet, a 67-ben elfoglalt területek

történeteiről információt gyűjtő és azt megosztó szervezetet. Afféle hivatásos forradalmárként, különböző békeparti és emberi jogi NGO-k élén állt, mielőtt 1999-ben bejutott a Kneszetbe a Merec listáján. Különböző jogi és törvénykezési bizottságokban működött, sokat küzdött a nők adásvétele, a prostitúció ellen.

2009-ben a Merec csak három helyett szerzett a Kneszetben, Gal-Onnak nem jutott mandátum, ekkor tanított, tanult, műsort vezetett, bizottságokban dolgozott. 2011 márciusában visszavonult a Merec addigi vezetője, és Gal-On azóta ismét a parlamentben harcol, elsősorban az emberi jogokért. Tavaly megnyerte a belső választásokat, így immár ennek

Zahava Gal-On

a kicsiny, de közvélemény-formáló értelmiségi pártnak az élén is feminista női politikus áll. Gal-On férje egy high tech céget igazgat, a nyolcvanas évek elején két kisfiuk született, akiket politikai karrierje közepette nevelt fel. Gal-On liberális és pluralista alapállása mellett híres szókimondásáról is, ami a szívéen, az a száján, még ha ez nem is mindig tekinthető politikusi erénynek.

Shiri Zsuzsa
Jeruzsálem

EMANCIPÁLT HADSEREG

Az izraeli hadsereg teljes állományának egyharmada, a tiszteknek fele nő.
Ugyanez az arány az amerikai hadseregben 13,4 százalék.

Yehudit Grisaro

A legmagasabb katonai rangot a közelmúltig Yehudit Grisaro töltötte be, aki dandártábornoki rangban szolgált mint a vezérkar női ügyekben illetékes tanácsadója. 2010-es leszerelése óta az El Al (izraeli légitársaság) alelnökeként dolgozik.

Amikor megkérdezték, ez idő alatt volt-e része szexuális zaklatásban, azt mondta:

– Nem tudom, volt-e valaki, aki elég bátor lett vol-

na, hogy megpróbálja. Az izraeli hadseregben ez nem ügy.

Yehudit Grisaro nem is igazán érti a férfiak fölényeskedésére, lenéző magatartására vonatkozó kérdéseket.

– A férfiak a hadseregben tisztában vannak azzal, mit jelent a szexuális zaklatás, itt ilyesmi nem fordul elő... A katonák többsége tiszteli a nőket, és azt, amit a hadseregben tesznek. A nőkkel ugyanúgy bánnak, mint a férfiakkal, és ugyanúgy fizetik őket, mint a férfiakat.

Miközben a Cahal állományának egyharmada nő, a tisztek közt ez az arány 50 százalék. Ugyanez az arány az amerikai hadseregben 13,4 százalék. Így a Cahal a világ számos hadseregének ad tanácsot a nők katonai szolgálatára vonatkozóan.

A törvény 1949 óta írja elő a nők katonai szolgálatát, és azóta számos jogszabály nyitott meg számukra újabb és újabb lehetőségeket. 16 évvel ezelőtt Alice Miller, egy polgári pilóta pert nyert a hadsereggel szemben, mely addig a harci gépek pilótái közé nem engedett nőket. Ma már a tűzérségnél, a légelhárításnál és a légierőnél is szolgálnak nők. Az összes katonai pozíciók 92 százaléka elérhető számukra. A közelharcra kiképzett harci alakulatokba még nem veszik be őket, de Grisaro szerint ez is csak idő kérdése.

– Az a kérdés, milyen képességeid vannak, nem az, hogy milyen nemű vagy. Harminc évvel ezelőtt senki nem hitte volna, hogy mára ideáig jutunk. Lépésről lépésre változnak a dolgok.

Hogyan tudott háromgyerekes anyaként ilyen tiszti karriert befutni a hadseregben?

– A Cahal nem tart fenn óvodákat a laktanyákban, és én nem vagyok csodanő. Erőfeszítést kellett tennem. Felfogadtam egy bébiszittert, segített a férjem, segítettek a szüleim, a barátaim. Sosem éreztem meg-

különböztetést, mert családos nő vagyok – ellenkezőleg. Persze a család és a katonai karrier együtt nem könnyű – de lehetséges.

Célkitűzéseiről így beszél:

– Két célom volt mindig: igazi profinak lenni és példaképnek más nők számára... Minden nőnek így kell viselkedni. Ha azonos képességű férfi és nő között kellett választanom egy előléptetés során, min-

dig a nőt választottam. Másképp sosem jutnak a nők vezető tisztségekbe.

Yehudit Grisaro leszerelése óta Orna Barbivai a legmagasabb rangú tiszt a hadseregben, aki immár vezérőrnagyi rangban szolgál. Ez a legmagasabb rang, amit a Cahalban egy nő eddig elért.

(A The Guardian nyomán)

Az összes
katonai pozíció
92 százaléka
elérhető
a nők számára

Csak idő kérdése,
mikor veszik be
a nőket a közel-
harcra kiképzett
alakulatokba

zsídóTÖRVÉNY

NUMERUS CLAUSUS

„57-EN SZAVAZTAK A TÖRVÉNY MELLETT”

Kovács M. Mária történésszel, a numerus claususról szóló „Törvénytől sújtva” című könyv szerzőjével beszélget Várnai Pál.

Egy évvel
a Kommün
után
zsidóellenes
atrocitások
és pogromok
zajlottak.

– Mivel indokolta a magyar parlament 1920-ban, hogy bevezesse a numerus clausust, a tulajdonképeni első zsidótörvényt, illetve mi volt az igazi ok?

– Többféle motívum is létezett. Nem kérdés, hogy az első világháború után volt valamiféle túlnépesezés az egyetemeken, hiszen a háború miatt sokan félbeszakították a tanulmányaikat. De a törvény harcos hívei között olyanok is voltak, mint Prohászka Ottokár, akik úgy képzelték, hogy ez a törvény csak az első lépés lesz, amely szélesebb körben, a gazdaság számos területén a zsidókat korlátozó törvényhez vezet majd. Prohászkanak és fajvédő társainak tágabb programja volt, amely nem csak a felsőoktatásra vonatkozott. A politikai helyzet változásai vezettek oda, hogy ezekből a távolabbi tervekből akkor nem lett semmi.

– De már a numerus clausus megszavazásakor sem volt a képviselőház egységes. Sokan, így Teleki vagy Klebelsberg, a későbbi közoktatásügyi miniszter be sem mentek a szavazásra.

– 1920-ban egy újonnan megválasztott parlament volt egy átmeneti állapotban lévő országban. A szavazásra nagyon kevesen mentek el, 57-en szavaztak a törvény mellett, az országgyűlés összes tagjának egynegyede, pontosan 26 százaléka. Ellene heten szavaztak.

– Könyvéből kiderül, hogy mind a politikai elit, mind az értelmiség komoly zavarban volt a törvényt illetően. A zsidó kvótának voltak ellenzői is, például Berzeviczy Albert, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, vagy Szentgyörgyi Albert egyetemi tanár. A Kolozsvárról áthelyezett egyetem rektora, Schneller István pedig tiltakozásból le is mondott 1921-ben. Még a közigazgatási apparátusban is voltak a törvénynek ellenzői. Milyen volt akkoriban az ország hangulata?

– Egy évvel vagyunk a Kommün után, zsidóellenes atrocitások és pogromok zajlottak. A szociáldemokraták bojkottálták az 1920-as országgyűlési választást a különítményesek terrorakciói miatt. Ha nincs bojkott, akkor a parlament összetétele is valószínűleg másképp

alakult volna. Mindenesetre tény, hogy a fajvédők nagy számban kerültek be az országgyűlésbe és kihasználták az antiszemita indulatokat.

– Könyvében részletesen szól a Népszövetségről, amelynek reakcióit a magyar kormány nem hagyhatta figyelmen kívül. Ahogy a mai magyar kormánynak is oda kell figyelnie az Európai Unió vagy az IMF álláspontjára.

– Érdekes a párhuzam és bonyolult a válasz. A húszas években sokan úgy vélték, hogy a Népszövetség rendületlenül kiáll a magyar zsidók jogai mellett, míg a magyar kormány ragaszkodik a saját álláspontjához. Azért ez nem egészen így volt. A Népszövetségben is megoszlottak a vélemények. 1923–24-ig az volt a domináns álláspont, hogy ezeknek az országoknak a belügyeibe nem kell beleszólni. Romániában, Lengyelországban is erős volt az antiszemitizmus, de a Népszövetség csak nagyon lassan szánta rá magát, hogy beavatkozzon. Egy idő után mégis kialakult az az álláspont, hogy a Népszövetség követelje a magyarországi zsidó kvóta megszüntetését. A nyugati országok attól féltek, hogyha tovább folytatódik az antiszemita diszkrimináció az egyetemeken, akkor a zsidók Nyugatra vándorolnak, és náluk is reprodukálódik valami hasonló feszültség.

– Említette, hogy könyve megírásával bizonyos legendákat kívánt eloszlatni. Melyek ezek?

– A numerus clausust 1920-ban vezették be, és még ma, kilencven évvel később is folynak történészi viták arról, hogy ez zsidótörvény volt-e, vagy sem. Igaz, hogy a törvény fő szövegében nem szerepel a zsidó kifejezés, de a könyvemben kimutatom, hogy a végrehajtási utasításban nagyon is szerepel, s hogy utóbbinak ugyanúgy törvényereje van, mint a főszövegnek. Tehát az első legenda az, hogy a numerus clausus nem lett volna célzottan zsidóellenes törvény, hanem valamiféle pozitív diszkrimináció, és a nemzetiségek továbbtanulását akarta volna előmozdítani. A törvényben foglalt nemzetiségi kvóta viszont a zsidókra nem lett volna alkalmazható, hiszen a zsidók felekezetenek

zsídóTÖRVÉNY

NUMERUS CLAUSUS

és nem nemzetiségnek számítottak. Ehhez meg kellett volna változtatni a zsidók jogállását, s ez éppen a numerus clausus végrehajtási utasításában meg is történt. Kimondták, hogy a zsidók nemzetiségnek számítanak. De a törvény nem határozta meg, hogy ki számít zsidónak – annak számít-e, például a kikeresztezett zsidó vagy sem – s ebben az egyetemeken teljesen magukra voltak hagyva. Volt, ahol a felekezeti, volt, ahol a származást, azaz a felmenőket vették alapul. Tehát teljes volt a bizonytalanság, a törvény nem volt egyértelmű, a törvényhozók is eltérő súlyt helyeztek a részletekre. Ráadásul egyéni képviselői indítványként terjesztették be ezt a nemzeti kvótát, így az indítvány megkerülte a hagyományos törvény-előkészítési folyamatot, ezért is lett ilyen zavaros. Amikor ilyen gyors tempóban, meggondolatlanul terjesztenek be törvényeket, ami ma is előfordul, könnyen fellépnek ilyen ellentmondások.

– Az 1928. év valamiféle fordulópont volt.

– A második legenda valóban az 1928-as módosítással függ össze. A magyar történetírás fősodrában ma is az az álláspont az uralkodó, hogy a nemzeti kvóta eltörlésével megszűnt a zsidóság diszkriminációjának intézményes háttere. Ezt a könyvemben cáfolom. Bemutatom, hogy a nemzeti kvóta helyét elfoglaló ún. foglalkozási kvóta is antiszemita intézkedés volt, mert olyan foglalkozási statisztikákra alapozva dolgozták ki, amely a foglalkozások felekezeti összetételét vette figyelembe oly módon, hogy a zsidók arányát korlátozza. A felvételi bizottságok összetételén pedig nem változtattak, tehát a diszkrimináció foka továbbra is tőlük függött. A hátrányos megkülönböztetésnek a következő három-négy évben történő bizonyos, évente egy-két százalékos enyhítése, majd 1932 után újbóli megszorítása közvetlen miniszteri utasításra történt.

– Könyvében tömérdek statisztikával bizonyítja, hogy a numerus clausus törvény nem igazán érte el a célját, hiszen a kiszorított zsidó hallgatók helyét nem töltötte be elégséges keresztény jelentkező.

– A numerus claususnak nem az volt az egyetlen célja, hogy kevesebb zsidó hallgató legyen az egyetemen. Tágabb összefüggésben a törvény hívei úgy gondolták, hogy a numerus clausus átalakítja majd az egész intézményrendszert. Így előbb-utóbb világossá válik, hogy a zsidók emancipációja többé nem érvényes.

– Idézi Teleki Pált is, aki szerint hiba volt a zsidóknak egyenjogúságot adni.

– Igen, ő úgy gondolta, hogy az emancipáció rossz döntés volt a dualizmus kori magyar elit részéről, és a folyamatot vissza kell fordítani. Ebben az értelemben a numerus clausus valóban elérte célját, hiszen a zsidók emancipációja ténylegesen csorbát szenvedett. A magyar politikai rendszerben és gondolkodásban létrejött

változás nem mérhető csupán azzal, hogy mennyivel kevesebb zsidó diák járt egyetemre.

– A numerus clausus törvénynek egyik hivatalos indoka az volt, hogy a zsidók helyett az elcsatolt területek fiataljai jussanak be az egyetemekre.

– A rengeteg statisztika között kezdetben alig találtam kimutatást az elcsatolt területekről a trianoni országba menekülő zsidók számáról. Később viszont a levéltárakban találtam adatot arról, hogy Erdélyből menekült zsidó diákok eredményesen felvételiztek az egyetemre. Az ő esetükben ugyanis a menekültekre vonatkozó kedvezményes szabályt alkalmazták, és nem a zsidókra vonatkozó korlátozást. Jellemző, hogy ez

Fotó: Reichel Tamás

azonnal kisebb botrányt okozott. Ugyanis a numerus clausus törvény megalkotójának gondolkodásában fel sem merült, hogy a menekültek között zsidók is lehetnek. Szerintük valaki vagy zsidó volt, vagy menekült...

– Arról is ír a könyvében, hogy felmerült: a numerus clausus megszavazása atrocitásokhoz vezethet. Erre a felvetésre a törvényalkotók, akik tisztában voltak a lehetséges következményekkel, nagyon cinikusan reagáltak.

– Prohászka maga említi a parlamentben, hogy a numerus clausus „elfajulhat”, akár zsidóüldözés is lehet a vége. De ezt elintézi azzal, hogy a nemzet érdeke felülírja ezt az aggodalmat.

– Hogyan kapcsolódik az 1920-as numerus clausus a későbbi, 1938-as és 1939-es zsidótörvényekhez?

– Könyvem alcímében megjelölöm az 1920 és 1945 közötti időszakot, s ez egyben az én állásfoglalásom. A numerus clausus az egész korszakban meghatározó jelentőségű volt. Azt viszont nem állítom, hogy ez szűkszerűen vezetett a későbbi zsidótörvényekig, a gettósításig és a deportálásokig. 1928-ban módosították a tör-

Kilencven évvel később is folynak történelmi viták

A foglalkozási kvóta is antiszemita intézkedés volt.

közsZEREPLŐK

ELÉGEDETLENSÉG

vényt, és enyhítették az alkalmazását. Ki tudja megmondani, hogyan alakult volna a történelem, ha a harmincas években másképp alakul a nemzetközi környezet? Mindamellettt éppen ez a probléma hívja fel a figyelmet arra, hogy milyen veszélyes a jogegyenlőségén alapuló rendszerbe zsidó, vagy bármilyen származási kvótát bevezetni, hiszen ez az egész jogrendet rombolja le. Mert a numerus clausus filozófiája és a mögöttes elgondolások át kerültek a harmincas évek zsidótörvényeibe.

– Az is egy tanulság, hogy Magyarország azóta is folyamatosan veszíti el tehetséges embereit. Más kér-

dés: ön több amerikai egyetemen tanított. Mennyire fogékonyak az ottani hallgatók a mi térségünk problémáira?

– Nekem nagyon jók a tapasztalataim, igaz, jó egyetemeken is voltam. Ha összehasonlítom az ottani és a magyar hallgatókat, az amerikaiak nem jönnek ki ebből negatívan. De hát a CEU-n is vannak külföldi és magyar diákjaim. Közép-kelet-európai hallgatóim rendszerint jobban ismerik a térség történelmét, viszont az amerikai diákokban óriási elszántság van arra, hogy megértsek és megismerjék a mi történelmünket.

NŐK A ZSIDÓ KÖZÉLETBEN

A Szombat körkérdése

Számos női vezető és szervező vesz részt a zsidó közéletben, de a politikai döntéshozatalban, a nyilvánosság előtti közszereplések során szinte egyáltalán nem találkozunk velük.

A zsidó közéletben aktív nőkhöz fordultunk kérdéseinkkel: mit gondolnak, mi ennek az oka?

Elégedettek-e a jelen helyzettel, vagy változtatnának rajta? Végül azt tudakoltuk tőlük,

ha több nő jelenne meg és hallatná a szavát, változna-e a zsidó közélet, s ha igen, miben?

Igyekeztünk többféle irányzat és korosztály képviselőit megszólaltatni. A megkérdezettek közül nem mindenki élt a nyilvános véleményformálás lehetőségével.

Fritz Zsuzsa tanár, a Bálint Ház igazgatója

Elmondhatom, hogy én miért nem veszek részt benne: mert nem érdekel a politizálásnak ez a szintje. Nem vagyok jó benne, nem megy a taktikázás és nincs bennem ilyen ambíció, ezért hamar elfáradok, amikor a konfliktusokat, a rossz ambíciókat érzem. A háttérben részt veszek benne néha, de azt is ad hoc jelleggel, inkább csak az időről időre

bennem felmerülő elégedetlenség, s az azt követő „valamit tenni kéne” taszít bele, de mindig megcsömörlés volt a vége. A verseny nem érdekel, ezért hamar kifáradok és elveszítem a motivációm.

Az összehozás, a kooperáció motiválna, de az a politikai szinten ritkán jelenik meg.

Nem vagyok elégedett a helyzettel, szívesen változtatnék rajta, de csak miután lezajlottak a politikai csatározások és az építés időszaka jött el.

közsZEREPLŐK

ELÉGEDETLENSÉG

Szeretnék hinni benne, hogy több nő megjelenése a zsidó közéletben változtatna, talán nagyobb harmóniát hozna, több együttműködést, de ez persze attól is függ, kik azok a nők...

Kisvári Kinga pszichológia szakos egyetemi hallgató, Hasomer Hacair

A magyar társadalom eléggé hagyományos, maszkulin jellegű. A politikai- és közéletben még mindig a férfiak vannak túlréprezentálva – igaz ez a zsidó közösségre is. A közösség építői között nagyon sok a nő – ahogy hasonló területeken a nem zsidó közösségekben is sok nő tevékenykedik. A zsidó közösség magán hordozza a társadalom jegyeit. Véleményem szerint a társadalomnak kéne nyitottabbá és elfogadóbbá válnia a női közszereplők előtt, és először az esélyegyenlőséget kéne biztosítani. Akkor ez a mentalitás áthúzódhatna a zsidó közösségre is, és több nő képviselné a zsidóságot a nyilvánosság előtt.

Szerintem mindenképpen változna a zsidó közélet, ha több nő hallatná benne a szavát. Akkor talán kevesebb hatalmi játszmának lehetnének tanúi. Egyrészt a közösségek egymás közötti kommunikációjában észlelnénk változást, másrészt a közösségek nyilvánosság felé irányuló kommunikációjában. Úgy gondolom, hogy ha több nő lenne döntéshozó helyzetben, akkor a közösségen belüli hatalmi harcok helyett több szó esne az együttműködésről: nem az lenne a fontos, hogy kinek van nagyobb támogatottsága, nagyobb tekintélye és nagyobb közössége; hanem az, hogy egy problémára közösen keressünk megoldást. És a fontos az, hogy *együtt* mekkora közösséget tudunk mozgósítani.

Vadász Magda szinkrontolmács, fordító, a B'nai B'rith Budapest Páholy elnöke, az Élet Menete és több szervezet önkéntese

A zsidó közéletben a nők azért vesznek részt, mert identitásuk készíti őket a sokat szenvedett magyar zsidóság társadalmi, gazdasági, vallási és kulturális létfeltételeinek javításáért vívott harcra. Fontos kijelenteni, hogy a zsi-

dó közéletet reprezentáló szervezetek *nem politikai* szervezetek. Ebből következik, hogy zsidó közélet női vezetői, szervezői politikai döntéshozatalban, vagy közszereplésben eleve nem vesznek részt. Ennek oka valószínűleg az lehet, hogy a magyarországi zsidó közösségekben a női vezetők száma rendkívül kevés, annak ellenére, hogy számos területen (kultúra, oktatás, szegények támogatása, WIZO) sok nő végez önkéntes munkát.

A B'nai B'rith páholy vezetőjeként ezt a helyzetet mindenképpen rossznak tartom, feltétlenül változtatnék rajta, azonban itt a közösségek résztvevőinek hozzáállását, gondolkodásmódját kellene kemény viták során megváltoztatni, ami nem könnyű és hosszadalmas feladat. Ennek a hosszú és küzdelmes feladatnak a végrehajtásához valóban még több zsidó közösségi munkát vállaló fiatal és idősebb nőre van szükség, akik nagyobb súllyal hallatnák véleményüket és formálnák a zsidó közösségek életét a XXI. század követelményei szerint.

Kelemen Katalin rabbi, Szim Salom Progresszív Zsidó Hitközség

Természetesen elégedetlen vagyok a jelenlegi helyzettel. Annak, hogy az itthoni zsidóság politikai döntéshozói és közszereplői között alig találni nőt, szerintem az az oka, hogy nálunk még mindig tovább él a hagyományosan patriarchális zsidó intézményrendszer. Ezt azonban nem kell szentírásnak vennünk.

A Szentírásban ugyanis találkozunk például Debóra prófétanővel, Izrael bírójával, abból a korszakból, amikor a bírák töltötték be a törzsi vezetők szerepét. De ma sem kell nagyon messzire mennünk ahhoz, hogy az ittenitől eltérő értékrendet tapasztaljunk meg. A londoni Baroness Julia Neuberger rabbi – lovagi címmel felruházva – tíz éve tagja a Brit Lordok Házának, dr. Deborah Kahn-Harris rabbi pedig az első európai reform rabbiképző, a Leo Baeck College rektor asszonya.

Ha több nő kerülhetne politikai döntéshozó pozícióba, az gyógyító hatású lehetne a zsidó közélet számára. Demokratizálódna a – hagyományosan a férfiakra jellemző – hierarchikus struktúrában gondolkozó, autoriter

közsZEREPLŐK

ELÉGEDETLENSÉG

Nem véletlen,
hogy Magyar-
országon
alig vannak
női vezetők,
politikusok.

vezetői stílus. A nők általában kevésbé hatalomorientáltak, mint férfi kollégáik, talán ezért is képesek kitartóan, szívósan dolgozni hosszú távú, nagy célok eléréseért. Kevesebb lenne a harc, több a diszkusszió, a békés, konszenzusos megoldásra való törekedés. Megértőbbé, kevésbé ítélkezővé, befogadóbbá, sokszínűbbé válhatna a hazai zsidó közélet. Ez azonban csak álom most. Amíg ott tartunk, hogy például a Mazsihisz még mindig nem ismeri el a női rabbínátust, addig nem látok esélyt komolyabb változásra.

Deák Andrea, a Mazsike ügyvezetője, a Mazsihisz sajtómunkatársa

Szervező vagyok több helyen, politikai vezető szerepre nem vágyom. Ennek személyes oka van: nem vetem el a hagyományos nemi szerepeket, amennyiben a férfiak a küzdelem, a nők inkább a harmónia, a közösség építésében jeleskednek. Ezért is találunk a nők között sok jó szervezőt a zsidó közéletben is. Mindaddig, amíg a szervezésben az együttműködés dominál, a nők jól teljesítenek. Amint azonban bizonyos szintnél magasabbra emelkednek, óhatatlanul a politikai küzdőterre kerülnek,

ahol a „ki kit győz le” felfogás az úr. A nők ilyenkor többnyire visszavonulnak. Nem a férfiak rekesztik ki őket, nekik idegen az a közeg, ahol a kooperáció helyett a konfrontáció a dolgok rendes elintézési módja.

A politikai szerepvállalás, noha talán volna rá lehetőségem, habitusomnál fogva távol áll tőlem. Amúgy, szerintem, a politikai pálya nyitva áll a nők előtt, ám itt azok érvényesülnek, akik nőiességük egy részét föladják. Ilyenek a kelet-európai, antidemokratikus politikai hagyományok. A nyugat-európai kiforrott demokrá-

ciákban, a politikában a konfrontáció helyett inkább az együttműködést keresik; „nőiesebb” a politika, nem véletlen, hogy sokkal a több a női politikus is.

Az sem véletlen, hogy Magyarországon alig vannak női vezetők, politikusok. Fiktív kérdés, mi lenne, ha több lenne belőlük. Varázsütésre nem kerülnek a közösség élére női politikusok, mivel ez a közeg nem kedvez nekik. A férfiak vezető pozíciója önmagában nem zavar. Gyakran azonban azt kell tapasztalnom, hogy míg én a szervező munkát végzem, addig mások – politikai, illetve presztízs okokból hátráltatnak, vagy maguknak tulajdonítják az elvégzett munka érdemét. Az ilyesmi nem esik jól. Sokat vívódom, mert ezekre férfias módszerekkel kéne visszavágnom, ez azonban idegen tőlem.

Szombat Szalon

A *Szombat* folyóirat irodalmi estjének vendége

Hans-Henning Paetzke

író-műfordító – mások mellett Pilinszky János, Konrád György és Petri György német fordítója –, akinek

Szemfényvesztők – Német szerző magyar történetei

címmel jelent meg új kötete a Kalligram kiadó gondozásában

Beszélgetőtárs: Szántó T. Gábor

Helyszín: Bálint Ház, Budapest VI. Révay u. 16.

Időpont: február 12., kedd, 18.00

Támogató: Szépírók Társasága

Partnerek: Amerikai Joint Magyarország, Bálint Ház, Mazsike

56FORRADALOM

INTERJÚ

„HA A SZABADSÁG..
VESZELYBE KERÜL...”

Standeisky Éva történésszel beszélget Várnai Pál

Kutatási területei: az 1956-os forradalom, demokráciakísérletek, értelmiségi-alkotói magatartásformák, a hatalom és a szellemi elit viszonya, antiszemitizmus a 20. századi Magyarországon.

– Mit gondol, aktuális még 56? Úgy érzem, hogy 56 helyére előbb a rendszerváltás, majd a fülkeforradalom került. Mi lett volna, ha győzünk?

– A jelentősebb történelmi eseményeket az utókor felhasználja vagy elhallgatja. A rendszerváltozás előtt tabu témának számító ötvenhatos forradalom kutatására alakult intézmény sorsa e feladat nehézségét példázza. Az Országos Széchenyi Könyvtárba idén beolvastott 1956-os Intézet, amelynek megszüntetéséig munkatársa voltam, 1989 után közmegegyezéssel jött létre. Az alapító atyák zömmel a forradalom résztvevői közül kerültek ki, s ez – szakértelmük dacára – nem mondható igazán szerencsésnek. De a támogatást 1998 és 2002 között, illetve 2010-től csökkentő-megvonó kormány nem tudományos teljesítményünket vette alapul, amikor rólunk döntött, hanem politikai-hatalmi megfontolásból hozott minket ellehetetlenítő intézkedést. Hogy mi lett volna, ha 1956. november 4-én nem jönnek be a szovjet tankok? Talán valamiféle plurális világ jött volna létre, ha a nagyhatalmak is úgy akarják.

– Azt írja valahol, hogy a szocializmus 56-ban nem volt olyan rossz szó, mint ma. Vajon létrejöhetett volna 56-ban demokrácia? Akkor rengeteg, számomra új név, kiadvány jelent meg, hosszú évekig föld alá kényszerített irányzatok bukkantak elő, ami számomra kissé ijesztő volt.

– A demokrácia és a szocializmus is nehezen definiálható fogalom. 56-ban a szocializmus, mint idea, összefonódott a demokráciával, és sokan reménykedtek abban, hogy létrehozható az egyenlőség felé vezető társadalom. A forradalom nemcsak gyönyörű, magasztos esemény, hanem káosz, összevisszaság is. 56 a lehetőségek két hete volt.

– Idézem önt: „A hatalomra azok a pártok tartottak igényt, amelyeknek nem volt szerepük a forradalom győzelmében.”

Fotó: Tóth Csilla

– A pártoknak nem az a feladatuk, hogy a forradalmat győzelemre vigyék. A felkelők pedig nem alkalmazkodik arra, hogy a győzelmet konszolidálják. A kormányzáshoz egész más képességek kellenek, mint a hatalom megdöntéséhez. 56-ban két történelmi párt jöhetett szóba, a szociáldemokrata párt és a kisgazdapárt. Mindkettő mérsékelt, demokratikus párt volt. Amikor szerveződni kezdtek, már vége is lett a forradalomnak.

– Indokolt volt-e azoknak a félelme, akik elmentek az országból, mert megjedtek a szélsőjobb veszélytől? S még egy kérdés: volt-e jövőkép 56-ban? Nem inkább valami ellen, mint valamiért folyt a küzdelem?

– Nagy felfordulások idején a félelem jogos. A forradalomban megbénulnak, feloszlanak a régi erőszak-

A jelentősebb történelmi eseményeket az utókor felhasználja vagy elhallgatja

56 FORRADALOM

INTERJÚ

szervezetek, nem működik a közigazgatás. A zsidóknak különösen volt félnivalójuk, mert a kaotikus helyzet kedvezett a lefojtott ösztönök kiélésének, s beindult a bűnbakkereső mechanizmus. A Horthy-korra, s különösen 1944-re emlékezve sokan rettegtek a szélsőjobb oldal előretörésétől is. A disszidáltak között, a lakosságon belüli számukhoz képest, aránytalanul magas volt a zsidók aránya. Rákosiék 1948 után leállították a kivándorlást, de most ők is elmehettek. Ami a jövőképet illeti, ebből sokféle volt. Forradalom után általában mérsékeltebb politikai erők kerülnek hatalomra. A kommunista párt reformer szárnya napról napra vesztett hiteléből, s az egy-két hónapon belül megtartott szabad választásokon, amely akkoriban közkíváncságot váltott ki, az újnevű kommunista párt feltehetően csupán néhány százaléknyi szavazatot kapott volna.

– **Az írók és a hatalom** című könyve az 1956 és 1963 közötti időszakról szól. 56 után az írók közül miért éppen Déry Tibor, Háy Gyula, Zelk Zoltán és Tardos Tibor kerültek börtönbe? Miért úszták meg jobban a népi írók?

– Az írók közül sokan elfogadták a diktatúra szabályait, élvezték kiváltságos helyzetüket. Az igazán jó írók azonban szinte önkéntelenül is tehetségük „áldozatai” lettek: műveikben olykor szembehelyezkedtek a rendszerrel, amelynek embertelenségét idővel maguk is felismerték. Példa lehet erre a ma már sajnos egyre kevésbé olvasott Déry Tibor ötvenes évekbeli írói munkássága. Az úgynevezett „nagy íróperben” hosszú évekre elítélt kommunista írók, akik közé Déry is tartozott, polgári, kispolgári környezetből jöttek, vagyis már származásuknál fogva is „megfertőzte őket a kapitalizmus”. S 1953 után nem állottak az „áruló” Nagy Imre mellé állni.

– Mennyire játszott elítélésükben szerepet a fent említett írók zsidó származása?

– Nem igazán. A zsidó származás, a zsidósággal összefüggő minden kérdés a kommunista pártban tabutémának számított. Legfeljebb – szovjet ösztönzésre – a cionizmus és a kozmopolitizmus elleni kampány kapcsán jöhetek szóba a zsidók. Az államszocialista időszakban az írók, különösen a kommunista és a baloldali népi írók az értelmiségiek kiemelt csoportjának számítottak: a kommunista diktatúra tőlük remélte népszerűségének növelését az uralmáért nem lelkesezők körében. S ez a Kádár-korban is így volt. Aczél György az úgynevezett puha diktatúrában ügyesen tudott egyensúlyozni a két tábor, a polgári, többnyire zsidó származású „urbánusok” és a többségükben paraszti származású, olykor a nacionalizmustól sem mentes népi írók között. Belüleges jelentésekből is ismerte a két tábor közötti mély szakadékot, s így élt a „mindentudásából” fakadó előnyével – valamint személyi-politikusi vonzerejével.

– Nem lehet, hogy a népi írók eleve óvatosabbak voltak?

– A népi írók megosztottak voltak. Voltak közöttük demokratikusak és kevésbé azok, olyanok, akik szociális érzékenységük és antiszemitizmusuk miatt a nyilasok felé hajlottak, és olyanok, akik antikapitalizmusuk miatt együttműködtek a kommunista rendszerrel. A „nép”, a szegény parasztság iránti elkötelezettségük közelítette őket leginkább a kommunista rendszerhez, pontosabban annak elképzelt, szocialista változatához.

– Az irodalom, a kultúra akkoriban nagyon fontos volt a hatalom számára.

– Ez a diktatúra pozitív oldala: a kommunista rendszer nagy gondot fordított az általános műveltség fejlesztésére, a klasszikus kultúra megismertetésére. Erre nem sajnálták a pénzt. A kapitalizmusban, ahol piaccgazdaság van, a kultúra is üzlet, ami nem egyszer a minőség rovására megy, igaz ott viszont érvényesülhet az ideológiai, esztétikai sokszínűség, még ha ezt kevesen is tudják élvezni.

– Mostanában a hatalom megint véleményt mond az irodalomról, s ez nem jó üzenet.

– Egy demokratikus kormány nem kíván beavatkozni az autonóm és sokszínű művészeti életbe, vagyis eleve nincs kultúrpolitikája, pontosabban irodalom- vagy művészetpolitikája.

– Térjünk vissza a történelemhez. **Antiszemitizmusok** című könyvének már a címe is jelzi, hogy, akár az 56-osok, itt is szinte ahány antiszemita, annyi antiszemitizmus. Önnek szerencséje van, ez a kutatási terület nálunk soha nem fog elvévülni. 56-ról szólva azt írja, hogy egyszerre jelentkezett a politikai és népi antiszemitizmus. Miskolcon 46-ban volt pogrom, s lincseltek zsidókat 56-ban is. 46-ban a kommunista pártnak is szerepe volt a zsidóellenesség felszításában, 56-ban viszont kommunista zsidók lettek a csőcselék áldozatai.

– A két történelmi helyzet különbözik egymástól. Más volt a második világháború utáni hatalmi harcban előforduló antiszemitizmus, és egészen más a gyökeres fordulatot hozó népi felkelés alatti zsidóellenesség. Generációk nőttek fel a Horthy-érában azon, hogy Trianonért mindenekelőtt az 1919-es vörös diktatúra a felelős, amelynek vezetői zömmel zsidók voltak. 1946-ban a kommunisták a hatalom megszerzéséért folytatott harcukban a zsidóellenes érzelmeket is bevetették, amit persze kapitalizmusellenességnek maszkíroztak. A kommunista párt, melynek legfőbb vezetésében többségben voltak a magukat nem zsidónak tartó zsidó származású kommunisták, kerülni akarta, hogy erről a közbeszédben szó essék, miközben az emberek nagyon is számon tartották Rákosi, Gerő és a többiek származását. A kormánykoalíció

A disszidáltak
között
aránytalanul
magas volt
a zsidók
száma.

56 FORRADALOM

INTERJÚ

többi pártja sem feszegette a zsidóüldözések, a holokauszt kibeszélését. A deportálásokban a magyar társadalom többsége valamilyen módon érintett volt: tétlenül nézte, ami honfitársaival történik, s nem kevesen voltak, akik segítettek a deportálások lebonyolításában, s az elkobzott javakból pedig hasznuk is származott.

– Több helyen tesz említést 56-os antiszemita kiengésekről. Kádárék eltűzötték a zsidóellenes megnyilvánulásokat, s fasisztáknak próbálták beállítani a forradalomban résztvevőket. Arról is tudunk, hogy sokan, különösen az értelmiségiek, el sem akarták hinni, hogy voltak atrocitások.

– Mert itt Budapesten nem találkoztak ilyenekkel. S ha a fővárosi tüntetéseken voltak is antiszemita kihasználások, a többiek leintették az illetőt. Más volt a helyzet vidéken. Az ottani történeteket aprólékos munkával lehetett csak feltárni. A zsidóellenesség gyakran kommunistaellenességgel párosult. Volt, hogy betörték olyan házakba, ahol zsidók laktak, megverték, megijesztették, menekülésre késztették zsidókat. Ez a hatalomfelbomlással járó antiszemitizmus volt. Szerepet játszott benne a közelmúlt és a távolabbi múlt egyaránt. A zsidóellenes beidegződések, a hagyományos előítéletek, valamint a kommunista uralommal szembeni elégedetlenség, a Rákosi-rezsim és kiszolgálóinak gyűlölete.

– Hallottam már olyat is, hogy a holokausztot követte az ÁVO, egyszóval kvittek vagyunk, holott, egyrészt a kettő nem összehasonlítható, másrészt, az ÁVO áldozatai között, a kitelepítettek között is sok zsidó volt. Sőt tudjuk, hogy az ÁVO-n is gyakran zsidóztak.

– Szörnyű ez az egybemosás, aminek az is oka, hogy nem ismerjük eléggé saját történelmünket, pontosabban nem akarunk szembenézni vele. Azt szokták mondani, hogy egyedül Bibó István próbálkozott meg ezzel a háború utáni években, pedig ez nem egészen így van. Bibó 1948-ban megjelentette a *Válasz* című folyóiratban fontos, társaslélektanilag árnyalt tanulmányát az 1944 utáni zsidókérdésről. De nem ő volt az egyetlen, aki a felelősséget az elhurcolt és meggyilkolt honfitársainkkal szemben felvetette. Megtette ezt már korábban Szekfű Gyula is. A forradalom után című könyvében, ahol Szekfű hosszasan ír arról, hogy a magyar társadalom, s elsősorban a középosztály milyen szégyenletesen vizsgálta a holokauszt idején.

– Könyvében többféle antiszemitizmust különböztet meg. Hányféle volt tulajdonképpen?

– Erre nehéz válaszolni. Volt politikai, ösztönös népi, párton belüli antiszemitizmus és volt – van – családon belül öröklött, környezeti ártalomként megjelenő zsidóellenesség. A 2000-es évek elején volt módom megtapasztalni, hogyan vélekednek az

egyetemisták a zsidókról. A szülők gyermekeikre hagyományozták a zsidókkal szembeni előítéleteiket, s ez a rendszerváltás utáni tíz évben sem változott. A zsidót nemegyszer szitokszóként használják, s nem gondolnak a történelemre, amelyet egyébként nem is ismernek. A holokausztról például igen hiányosak az ismereteik.

– Valaki a nyilas korszak után megjegyezte, hogy végre megint lehetünk úri módon antiszemiták.

– A holokauszt után már nem létezhet az a kedélyes zsidózás, amely az azt megelőző évtizedekben megszokott volt. A szörnyű emberirtás után a zsidózásnak egészen más az akusztikája, mint korábban. Komoróczy Géza könyvének címe utalnék: a pernye beleégett a bőrünkbe.

– Mondják, hogy a háború előtt az antiszemiták nyíltan vállalták meggyőződésüket, míg ma, tagadják, sértésnek veszik, az antiszemitázás majdnem nagyobb bűn, mint az antiszemitizmus. Bibó írja a már említett *Zsidókérdés Magyarországon 1944 után* című tanulmányában, hogy beteg az a társadalom, amelyben a zsidókérdés központi kérdés. Az, hogy milyen gyakran szerepel ma a zsidóság és az antiszemitizmus a médiában és a közéletben, azt mutatja, hogy a magyar társadalom még mindig gyengélkedik.

– Valóban nem tűnünk egészségesnek. Talán többet és higgadtabban kellene beszélnünk arról, ami a zsidó és a nem zsidó magyarok közös sorsa lett. A kapcsolatokról, a sérelmekről, a görcsökről. Arról, ami megtörtént. Érzékelvén, ami napjainkban ez ügyben történik, nem vagyok nagyon optimista.

– Volt e visszhangja az *Antiszemitizmusok* című könyvének?

– Valamennyi volt. Elsősorban Komoróczy Géza-nak köszönhetően, aki hosszú recenziót írt róla az *Élet és Irodalom*-ban. Könyvemben olyan társadalomtörténeti megközelítéssel próbálkoztam, amit még nem igazán bevett nálunk, talán ezért is jutott el mondandóm viszonylag kevesekhez – nyugtatgatom magam.

– Én 56-tal kapcsolatban nem vagyok annyira optimista, mint ön. A mai közvélemény-kutatásokból is látjuk, hogy az emberek többségétől mennyire távol áll a demokrácia és a szabadság.

– Az emberek addig becsülik meg a szabadságot, amíg a hiányától szenvednek. 1989 után, amikor ez a hiány megszűnni látszott, az életfeltételek romlása kötötte le sok ember figyelmét. Ez lehet a magyarázata a szabadsághiányos, de a szolid gyarapodást garantáló Kádár-éra iránti nosztalgiának. Akkor kiszámíthatónak és biztonságosnak tűnt az élet. Ha szabadság újra komolyan veszélybe kerül, az értéke is megnövekszik.

A deportálásokban a társadalom többsége érintett volt.

„A KULTÚRÁK: KISEBBSÉGI LÉTTAPASZTALATOK”

Körkérdés női irodalomról és identitásról, kisebbségi helyzetről, előítéletekről

Mitől más egy női író, milyen pluszt ad az irodalomhoz? Hiszen Tatjánától Anna Karenináig, Bovarynétől Lady Chatterleyig és Akszinjától Édes Annáig férfiak ábrázoltak regényhősnőket. Az írónők viszont, majdnem kizárólagosan, nőalakokat teremtenek, ellentétben az „írókkal”, akik megalkották Julien Sorelt, Rastignacot, Pierre Bezuhovot, Leopold Blumot, Zsivágót.

Radics Viktoria esszéíró, műfordító úgy látja, hogy „a klasszikus irodalom nagy nőalakjai

arra, hogy nők beszéljenek saját magukról, hogy a tekintet iránya megváltozzon.” Mivel Anna behatóan foglalkozott 20. századi írófeleségekkel (akik közül többen maguk is írtak), erről is megkérdeztem. Szerinte „az említett írófeleségek valamiféle átmeneti szerepet képeznek, melyben saját kiváltságos helyzetüket is őrzik, sokszor a férjek képviselőjében is rivalizálnak”.

Bódis Kriszta író, dokumentumfilmes, gender-aktivista elégedetlen azokkal az eredményekkel, amelyeket művésztársaival elért a közéletben: irodalmi

férfiésszel vannak ábrázolva...

Erősen működnek a nemiszerep-normák.

Van egy csomó olyan téma is, testtel, lélekkel egyaránt kapcsolatosak, melyeket férfi író egyszerűen nem tudhat úgy ábrázolni, mint a nő.” Egy nő „szenveldéllyel képes írni meddőségről, a nő testi-lelki érzéseiről, szülésről, a férfihoz, anyasághoz való egyértelműen női ragaszkodásról.”

Borgos Anna pszichológus, nőtörténész a múltból indul ki. Egy írói kibontakozáshoz nem elég a tehetség és az inspiráció, véli. Ezen túl „szükségesek olyan körülmények is, mint „idő, jövedelem... »saját szoba« (Virginia Woolf), a nő alkotókat nem korlátozó ideológiai környezet, tapasztalat”. Találón idézi Móriczot: „A múltban nyilván azok a nők az igazi írónők, akiknek a nevét nem ismerjük, s akik nem írtak.” „Sokáig valóban férfiak írtak (sokszor nagyszerűen) nőkről is” – ismeri el Anna. Mégis – a 19. század jeles angol írónőjéhez képest nagy késéssel – „Magyarországon igazán csak a huszadik század elején mutatkozott igény és lehetőség

Radics Viktória

Centrifuga estek, *Éjszakai állatkert* (irodalmi antológia, Forgács Zsuzsa Bruriával és Gordon Agátával), interjúk stb. Kriszta úgy érzi, hogy ha sikerült is felkavarniuk az állóvizet az irodalom, művészet és közélet eddig elhanyagolt területén, mégsem tudtak gyökeret eresztetni. „A hatalomféltség, a megélhetés kérdése, a presztízs elvesztésétől való rettegés ellehetetleníti az új szempontok, a bátor, elgondolkodtató, szokatlan felrázó teremtő erő működését. Kicsinyes érdekek mozgatta beszűkülés tapasztalható... éppen ott, ahol szabadságról, nyitottságról, a másság iránti toleranciáról prédikálnak.”

Ami az irodalom szerepét, helyét illeti, Kriszta úgy látja, hogy még a legmegbecsültebb irodalmi körök is elutasítanak mindent, ami idegen az ő értékrendjüktől. Az is nagy baj, hogy „hiányzik a progresszivitás, és túl sok a politika”.

S ez kihat a művészeti életre, a társadalomra és a kultúrára egyaránt. Kriszta a kultúrákat „kisebbségi lét-tapasztalatként” definiálja, azaz olyan „interkulturalitásnak”, amelyben sokféle, egymással kapcsolatban lévő, egymást értékelő és megbecsülő kultúra lé-

tezik. A hagyományos irodalom viszont nem viseli el a különbözőséget és sokszínűséget.

Az identitás, a kisebbségi helyzet, a másság

volt körkérdésünk másik témája. Annát arról kérdeztem, hogy nőként, zsidóként és szexuális preferenciája folytán nem érzi-e magát hátrányos helyzetűnek?

„Személyesen nem”, válaszolja, „ellenkezőleg, sok szempontból kiváltságos a helyzetem, éppen ezért érzem úgy, hogy a személyes érintettségeken túl is foglalkoznom kell ezekkel az ügyekkel. A társadalomban még mindig, és megint egyre inkább erősen működnek a nemiszerep-normák.” Anna a homoszexualitást különösen érzékeny területnek tartja. „Nagy az ellenállás nemcsak a melegséggel, hanem azzal a szemlélettel is, hogy nemi identitásunk és szexuális irányultságunk nem feltétlenül rögzített, biológiailag egyszer és mindenkorra meghatározott.” A társadalom különösen „fenyegetőnek” gondolja az azonos neműek gyerekvállalását, hiszen a család már nem „magánügy”, hanem a nyilvánosságot, a társadalmi intézményeket is érinti. „Zsidó, zsidó nő, zsidó leszbikus nő: ezeknek a fogalmaknak egymáshoz képest is mozog a jelentésük, és többféle előítélet – szexizmus, antiszemitizmus, homofóbia – vetülhet egymásra velük kapcsolatban.” Lehet az önazonosság említett formáit hátránynak is tekinteni, „ugyanakkor többszörös lehetőség és igény is önmeghatározásra, közösség-találásra, kritikai szemléletre. Sokat kap tőle az ember.”

Az identitás, illetve a kisebbségi lét problémáját máshogy közelítette meg Radics Viktória. Megkockáztattam azt a felvetést, hogy valamiféle affinitás is köti őt Danilo Kiš íróhoz, akit fordított, és akivel behatóan foglalkozott. Viktória úgy látja, hogy Kiš a nemzeti identitás helyett a közép-kelet-európai karaktert hangsúlyozta, „a szellem emberének érezte magát, és joggal”. Kiš „életművének fókuszában magyar zsidó apjának a sorsa áll”, akitől, többek

között, a kozmopolitizmust, a többnyelvűséget és „a szorongásos neurózist” is örökölte. „A zsidó ember sorsa nála paradigmaticusává vált”, életének jó részében küszködött az „Auschwitz-trauma” feldolgozásával. Kiš szerbhorvát nyelven írt, magát pedig Jugoszlávia írójának tartotta, „amely az ő életében valóban nem nemzeti állam volt, hanem tarka, nacionálisan

toleráns közösség”. Kiš apját Magyarországról deportálták Auschwitzba, s ezért meglehetősen ambivalens módon viszonyult a magyar kultúrához – magyarázta Viktória, de mégis sokat fordította, többek között, Ady és Petri költészetét. Viktória magát kisebbségi magyarnak, Magyarországon pedig vajdasági magyarnak, még közelebbről – Zomborban született – balkáni magyarnak mondja. A hontalansággal járó frusztrációt – folytatja – úgy oldotta meg, hogy sokat fordított a szerbhorvát nyelvből, és mindig követte ezeket a kultúráknak a sorsát. Szülővárosában a nagy többség szerb, horvát és bunjevác volt, és így „a túlélés feltétele volt ezeknek a nyelveknek és kultúráknak az ismerete”, amelyeket meg is szeretett.

Bódis Kriszta 1998-ban fogott hozzá a rossz hírű és ledózerolásra szánt ózdi Hétes telep átalakításához. A Van Helyed elnevezésű alapítvány tevékenységét „alkotásközpontú programnak” hívja, mert a romboló folyamatokat megfordítva jelentős sikereket tudtak itt elérni. Alapelvük az, hogy „aki alkot, értéket teremt, vigyáz rá és megőrzi a mások által teremtett értékeket is”. A telepen több mint száz roma és nem roma önkéntes dolgozik. Az életkörülmények javulásával egyidejűleg létesülnek alkotó csoportok, folyamatban vannak gyermekfejlesztési programok és egyéb rehabilitációs tevékenységek. Kriszta jogos büszkeséggel mondhatja, hogy „a Hétes telepet, mint a roma közösséget, egyre inkább befogadja a város... ez a kirekesztett, szegénységben küzdő romák számára is reményt ad”.

A kudarcok és a „mérhetetlen szenvedés” sem lehet akadálya annak, hogy feladják ezt a küzdelmet, zárja mondandóját.

Várnai Pál

Bódis Kriszta

Borgos Anna

A társadalom különösen „fenyegetőnek” gondolja az azonos neműek gyerekvállalását.

„A TERET MOSESNEK ENGEDTE ÁT”

Interjú Marianna D. Birnbaummal

Marianna D. Birnbaum a Kaliforniai Egyetem (Los Angeles) professor emeritája és a Budapesti Közép-európai Egyetem vendégprofesszora. Kutatómunkája felöleli Közép-Európa kultúráját és irodalmát a reneszánsz és a korai modernizmus időszakát, noha a modern közép-európai irodalomról is jelentek meg munkái. Több könyve és tanulmánya foglalkozik a 16–18. századi Európában és az Oszmán Birodalomban élő zsidókkal. (Ilyen például a magyarra is lefordított Gracia Mendes hosszú útja.) Ezúttal legújabb, Fromet Mendelssohn című, angol nyelvű könyvéről beszélgettünk.

– Könyvének címe kissé meglepett, hiszen nem annyira Fromettel, hanem férjével, a „német Szókratésszal”, „Berlin legnevesebb zsidójával”, annak családjával, valamint a 18. századi német zsidóság helyzetével foglalkozik.

– Igaza van, egy olyan nő életét és világát írtam le, akinek a férjét kora „leg híresebb zsidójaként” tisztelték, miközben Frometnek nem volt önálló szellemi munkássága. Azonban, amint az Moses Mendelssohn írásaiból és feleségéhez írt leveleiből kiderül, Fromet, házassága előtt, az irodalmat és a filozófiát jól ismerő fiatal leány volt, aki megállta a helyét a híres filozófus mellett. De, mint könyvem alcíme is jelzi, életét a zsidó asszonyok számára előírt főkötő alatt élte le. Ezért határoztam úgy, hogy életrajzát beleágyazom a családja és Berlin életébe. Ami számomra fontos kihívás volt: detektív munkám segítségével, Moses hozzáírt szerelmes leveleiből, a családtagok, kortársak és barátok írásaiból és levelezéséből, vagyis hozott anyagból, Fromet életre tudtam kelteni, és hitelesen ábrázolni.

– Milyen nő, ember és feleség volt Fromet? Mennyire volt tipikus 18. századi zsidó nő? Hogyan kötöttek a házasságuk akkoriban a zsidók között?

– Fromet azt hitte, hogy Mendelssohnhoz,

a filozófushoz ment feleségül, de hétköznapi életét az üzletember Mendelssohn feleségként élte. Kutatásaim alapján a házasságuk közelebb állt a hagyományos zsidó élethez, mint azt Mendelssohn biográfusai lefestik. Mint sokan mások, akkoriban a módosabb zsidók is csak házasságközvetítő útján kötöttek házasságot. Állítólag a Mendelssohn-frigy spontánul kezdődött, de a könyvemben megmutatom, hogy ők is közvetítőn keresztül (ebben az esetben baráti közvetítéssel) találkoztak. A gyerekeiket viszont egy „házassági szövetség” útján adták férjhez. Ehhez több család tartozott, abból a

célből, hogy leánygyermeküknek ne kelljen nagy hozományt adni. Vagyis, szülői szerepükben a Mendelssohn házaspár támogatta az előre megszervezett és nem szerelmen alapuló családalapítást.

– Abban a korban a zsidókat csak tolerálták, de el nem fogadták. Moses Mendelssohnt mint gondolkodót tisztelték, mint zsidót kivételnek tartották, és az utcán lezsidózták. Ő maga azon igyekezett, hogy sorstársait kivezesse a gettóból, a zsidó hagyományoktól a felvilágosodás felé. Mennyiben sikerült ez neki?

– A zsidókat alig tolerálták. Amikor Moses Berlinbe érkezett, csak egyik barátja közbejárása védte meg attól, hogy a tenyészállatok kapuján, a tenyészállatok fejadóját lefizetve léphessen be a városba. A helyzet évtizedekkel később is ez volt. Moses úgy hitte, aktív zsidósága összeegyeztethető a kialakulóban lévő német nemzeti és kulturális életformával, ezt akarta hittestvéreivel is megértetni. Barátai között valóban sok keresztény volt, de még Lessing, a legjobb barátja is úgy érezte, hogy Mendelssohn személyében egy különleges zsidót, „fajtájának díszét” kedveli és tiszteli.

– Német részről olyan kijelentéseket idéz, hogy „egy zsidó nem lehet jó ember, még képzeletben sem”. S mindez a felvilágosodás korában hangzik el! A Men-

delssohn gyerekek és unokák többsége pedig kitért. Törvényszerű volt mindez?

– Moses halálakor az egyik gyászjelentésben az állt: az ő élete bizonyította, hogy „vannak tisztességes zsidók”. És mindez nem csupán a „felvilágosodás” korában történik, hanem éppen Moses Mendelssohn ennek a mozgalomnak egyik teremője és oszlopa! Gyermekei közül – de csak az ő halála után – a legtöbb áttért. (Figyeljük meg, hogy a magyar nyelv szinte öntudatlan előítélete alapján mindenki „áttért”, a zsidók viszont „kitérnek”). A kereszténnyé válást a következő generáció az emancipáció utolsó lépésének tekintette és lázasan igyekezett, hogy elfoglalhassa helyét a német társadalom hierarchiájában.

– Szerb Antal a francia 18. századot a nők századának nevezi. Ön nagy figyelmet szentel a Mendelssohn házaspár, de főleg Fromet társasági életének. Abban az időben jöttek divatba a salonok, melyeknek két emancipált, elvált lányuk is ismert résztveője lett. Írja, hogy már akkor rivalizálás volt a zsidó és keresztény nők között, hiszen az előbbieket sokkal műveltebbek voltak, akiknek a salonjait viszont elsősorban keresztény férfiak látogatták, míg férjeik üzletükkel voltak elfoglalva?

– A nők százada ennél jóval később érkezett el. Ha engem kérdez, talán először az orosz irodalomban, a 20. századot nevezhetnénk ennek. Az a néhány francia írónő nem csinált nyarat. A salonok valóban nagyon népszerűek voltak Berlinben is, de ez inkább egy érdekes társadalmi, mint irodalmi jelenség. Egy olyan világról beszélünk, amelyben az írástudók száma még mindig rendkívül alacsony és a vallásos zsidó családok leányai ritkán vettek részt a salonok életében. Fromet leányai azt az életet éltek, amelyre Fromet, nevelésénél fogva, szintén hívatott volt. Ő járatosabb volt a klasszikus és korabeli munkákban, mint legtöbb kortársa, de ő is visszahúzódott és a teret mindig Mosesnek engedte át. Ezt többen is megírták, akik a házukat látogatták. Azt hiszem, hogy ha a róla szóló könyvet elolvassák, megértik, milyen volt a sorsa az okos és vidám Frometnek, aki nehéz és gyakran keserű élete ellenére kitartott a férje mellett.

Várnai Pál

Pécsi-Pollner Katalin

MAGYAR CIONISTA NŐK

Mindig is izgatta a fantáziámat a háború előtti és alatti magyarországi cionizmus története – attól kezdve, hogy már felnőttként megtudtam: anyám fiatal lány korában egy alijázásra készülő Hasomér Hacair csoport tagja volt. A 10-12 fiatal egy közös bérlakásban élt, az Aradi utcában...

Nem véletlenül számított ez az epizód hétpecsétes tóknak a családukban: a kommunista felfogás szerint a cionizmus súlyos megtévelyedés volt. Engem nem is annyira a történelmi tények érdekelték, mint inkább az életforma. Hogyan tudtak 1936-ban, Magyarországon közös lakást bérelni zsidó fiatalok? Mit tudhatott róluk a házmester? Mit szólhattak a gangos, pesti bérházban a szomszédok, amikor hallották és látták ifjú szomszédaikat, ahogy teli torokból énekelik a héber dalokat, és ropják a órát?

A lehetőségre, hogy megtudjak valamit a cionisták életéről, évtizedeket kellett várnom.

2010 nyarán felkértek, hogy rendezek egy kiállítást Berlinben, magyar holokauszt-túlélő nők személyes történeteiből.* Az előmunkálatok megkezdése után tudatosult bennem, hogy miközben számos női memoárt és naplót olvashatunk a gettóról, a bujkálásról és a lágerek világáról – fájoan hiányzik a kiállítás anyagából egy csoport: *zsidó ellenálló nők* csoportja.

Felvettem, hogy „kiugranék” Izraelbe egy hétre, és készítenék pár interjút ott élő, magyar cionista nőkkel. A német szponzorok ebben is messzemenően támogattak. Igen ám, de mire hazaértem Berlinből, már egy nagyobb projektről

álmodoztam – elvégre ezek a túlélők már a nyolcvanas éveikben járnak, első találkozásunk feltehetően az utolsó is lesz. Meg kellene örökíteni a találkozásokat filmen... Az is hamar kiderült, hogy nem csak néhány interjúalanyom lesz, hanem vagy negyven – később, ahogy hallottak a munkánkról, a helyszínen is jelentkeztek újabb interjúalanyok.

Miért éppen a *nőkre* fókuszált ez a kutatás?

Miközben a cionista mozgalom eseménytörténete nem tabu többé, eddig alig tudtunk valamit a hősiességet végbevivő fiatalok személyes történeteiről. Ráadásul a kevés megjelent publikáció is főleg a csoportok vezetőinek hősiességéről szól, és szinte kizárólag a mozgalom férfitagjaira fókuszál. Ma már azonban nyilvánvaló, hogy ezek a bátor ellenálló fiatalok *több mint fele részben nők voltak* – jobban mondva: tizenéves lányok. Ám a nők életútjáról, konkrét ellenállási és mentőakcióiról, az elviekben deklarált nemek közötti egyenlőség megvalósulásáról, a lányok mindennapi életéről, álmairól, vágyairól és jövőképeiről eddig alig hallottunk valamit. Interjúalanyaink is rendre megkérdezték: miért éppen rájuk vagyok kíváncsi? Megszokták, hogy a nagy, történelmi-társadalmi összefüggésekről és tanulságokról a férfiakat

ellenÁLLÓK

TESTBEN ÉS LÉLEKBEN

kérdezik meg. „Nincs miről mesélnem – nem történt velem semmi rendkívüli” – mondta számos interjúalanyunk, amikor leültek velem és a kamerával szemben. Majd órákon át dőlt belőlük a szó. A történetük eddig nem érdekelt senkit sem Izraelben, sem itthon – és ők nem meséltek még a saját gyermekeiknek sem.

Külön tragédiája lett ezeknek a bátor fiatal magyar nőknek, hogy Izraelbe érve senki nem méltányolta igazán a hősiességüket – persze ez a férfi ellenállókkal közös sorsuk volt. Bezzeg a varsói gettó fegyveresen ellenálló! – ez volt az általánosan elterjedt szemrehányás. Hogy a magyar zsidók birkaként

dolózta az éjszakákat – mignem negyvenéves anyját egy nap a gázba nem küldték. Gartner Kati azt mesélte el, hogyan tört be három nővérevel a halálra szántakat összegyűjtő kórházbarakkba, és – a lengyel ápolónőt sakkban tartva – hogyan tuszkolták ki a vécéablakon átlapotos nővérüket.

A vallásos Friedmann Vera számára 1944–45 telén az volt a legnagyobb szenvedés, hogy a fűtetlen Üvegházban, ahol menedékre lelt anyjával, minden éjjel pisilnie kellett, de félénk és szemérmes, vallásos kislánként nem mert átlépni a földön alvó, munkaszolgálatos és egyéb szökevény férfiakra, hogy kijusson az udvarra.

lopkodták az üres blankettákat a cionista mozgalom számára. A határokat nem ismerő női barátságról szól például Lavi Eszter története, aki kicsempészte Izraelbe azt a keresztény lányt, aki a Vészkorszakban odaadó testvérként bújtatta őt.

Az Izraelhez fűződő viszonyáról kifejezetten katartikusan beszél több interjúalanyom is, annak ellenére, hogy a cionisták többsége kritikus a mai izraeli politikával, és a kibucokat is érintő társadalmi változásokkal szemben. Mintha egy szerelmi viszonyról beszélnének – Naomi Gur pár hosszú pillanatra a kezébe temeti az arcát, amikor erről beszél.

A ma már idős nők elfogulatlanul, a hajdani kislány szemével láttatják, hogy miként kapcsolódtak be annak idején a mozgalomba, mi vonzotta őket az egyik vagy a másik szervezetbe. (Mi más, mint a hangulat, a tánc, a fiúk...) Hogy milyen ruhát viseltek az első időkben Palesztinában (a brit sátorponyva három rétegét szedték szét, és varrtak belőle kék, sárga és piros fürdőruhát, blúzt és szoknyát...) Számos történet szól a fiúkról: hogyan jöttek össze életük párjával – akivel sok esetben össze sem házasodtak. (A baloldali cionista felfogás szerint a házasság „burzsoá csökevény” – ám ezek a kapcsolatok kitartottak a mai napig.)

Az 53 interjúalany fontos tényeket tesz hozzá történelmi ismereteinkhez. Az Üvegház működéséről megtudtunk például, hogy a férfiak az utcán nagyobb veszélynek voltak kitéve, ezért gyakran a fiatal lányok hajtottak végre merész, veszélyes feladatokat az Üvegházon kívül.

Keveset tudtunk eddig a felszabadulás utáni, illegális alijáról is. Mindenki hosszan és részletesen mesélt az interjújában arról, hogyan keltek át illegálisan határokon, útlevelel és pénz nélkül – anynyira titokban tartva a tervet, hogy még megmaradt családtagjaiktól (ha voltak) – sem volt módjuk elbúcsúzni. Hogy milyen volt a hajóút Haifáig, és – amikor a britek nem engedték őket partra szállni – visszafelé, sokaknak Bergen-Belsenbe. Hogy hogyan támadták meg a gyerekotthonok lakói és ifjú nevelőik, a madrichok – konzervdobozokat hajigálva – a

Lavi Eszter, Gatón kibuc, 2011, e sorok írójával

hagyták magukat a vágóhídra vinni. Az áldozatiság, a gyengeség – „a nőiesség” princípiumai –, erre nem voltak vevők a férfias és katonás izraeli társadalomban.

Ehhez képest dupla hallgatást mértek a holokausztot túlélő, és aktívan ellenálló, embermentő nőkre.

Biederman Irma elmesélte, hogy élete legboldogabb két hónapját élte meg Birkenauban, tizenévesen, egy közös pricscsen fekvő anyjával, akivel végigsug-

Rosenblum Lea és Révész Márta, a legjobb barátnők 15–17 éves vagány tini lányként, nem féltek hamis papírokkal vonatozni, hogy vidéki zsidókat segítsenek a gettóból vagy a munkaszolgálat elől megszökni. „Nem féltünk, mert szerelmesek voltunk, és ezzel is imponálni akartunk a fiúknak” – meséli a két hajdani kamaszlány, ma is nagyokat nevetgélve. Ők még a Nyilas Pártba is beépültek „erdélyi menekültként”, és onnan

Lavi Eszter (jobbra), Gaton kibuc, 1946

HEGEDŰ- REGÉNY

Polgár Lea *Álmatlanság* című regénye magyar kiadása után németül két kiadást is sikeresen megélt. Második regénye, *A damaszkuszi mester* a Noran Libro kiadó gondozásában jelent meg. A szerzővel új könyvről, írásról, haszid legendákról, zsidóságról, holokauszt-szindrómáról beszélgettünk.

hajóikat visszafordítani próbáló briteket. És hogyan énekelték el a hajó fedélzetén, több ezren összeszorulva a Hatikvát.

Döbbenetes, hogy interjúalanyaim többsége ma is, testben és lélekben fiatal ember – a rengeteg megpróbáltatás ellenére. Talán az lehet a titkuk, hogy nem a holokauszt traumája határozza meg az életüket – pedig közülük sokan gettóban és Auschwitzban is szenvedtek, ahol többnyire az egész családjukat elvesztették. E testi- és lelki okát abban látom, hogy valamennyien beteljesedett életet élnek. A holokauszt, minden borzalma ellenére, csak egy epizód volt az életükben, amelyet egy nagyobb történelmi keretben szemlélnek, mint olyan zsidók, akik képesek voltak megteremtteni a maguk országát, és most a maguk által meghatározott zsidó életet élhetik.

Fontos tanulsága a cionista nőkkel való beszélgetésnek, hogy végső soron minden rettenetes helyzetben lehetséges döntenünk – még hozzá valami *mellett* is, nem csupán valami ellen.

JEGYZET

* A háromnyelvű kiállítás címe: „...együtt maradni...” Az Izraeli Kulturális Intézetben 2013. január 15-től február 15-ig látható.

– Amikor elolvastam a könyvedet, keresni kezdtem a YouTube-on Ziegenheim Jakob Junior hegedűművészt. Aztán kaptam észbe, hogy ez csak fikció. Hallgattál klezmert írás közben?

– Liszka Zsuzsától a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár zenei gyűjteményében nagyon sok századfordulós, valódi történelmi klezmer-felvételt kaptam. Azokat kezdtem el hallgatni, amikor ihletet akartam meríteni a munkámhoz. A könyv zenei témájú szövegeit tulajdonképpen ezeknek a felvételeknek a hangulata inspirálta – így képzeltem el, hogyan szűrődik át a klezmer egy összeomlás szélén lévő fiatal szereplő tudatán, és milyen gondolatokat szül.

– *A damaszkuszi mester* középpontjában egy bűvös klezmer hegedű áll. Tudsz hegedűlni?

– Nem.

– Hogy esett mégis választásod a hegedűre?

– Régen mozgatható tárgyakkal menekültek a zsidók, például ékszerekkel, drága hangszerrel. A hegedű toposz, jelkép. Nem is a muzsikáláshoz, inkább a valláshoz és a zsidó identitáshoz kötötten választottam a hegedűt. A hangszer gyakorlatilag a kultúra működtetése a személyes életünkben. Nem mellékes az sem, hogy a zene tudja leginkább közvetíteni a spiritualitást.

– A regényben két idősíkkal dolgozol. A hegedű kalandos útja és a fiatal, pesti

zsidó lány, Beka zűrös élete egy ponton találkozik, és beindul a csoda. A múlt és a jelen különös egymásra hatása bontakozik ki a történetből. Izgalmas szöveg. Könyven megszületett?

– Öt évig dolgoztam rajta. Kisebb előtanulmányokat írtam hozzá novella formában. Az *Ella a plafonon*, és a *Porrá leszünk* már mind a regény magvát hordozták. Tulajdonképpen a holokauszt-szindrómáról szerettem volna egy történetet megírni, és úgy vettem észre, hogy talán nemcsak neveléssel lehet átörökíteni a félelmeket. Az emberek mintha örökletesen is hoznának valamit szüleik, nagyszüleik tapasztalataiból. Úgy érzem, mint ahogy Beka is, akinek szintén harmadik

időSÍKOK

SPIRITUALITÁS

generációs holokausztzindrómája van (ezt a könyvben direkt nem mondtam ki), magukkal hoznak egy olyan fogékonyságot, amivel különböző alapállásokból lehet a kultúrához tapadni. Bekának a történet elején egyértelműen szorongást jelent a zsidósága. Később ez a szorongás fordul át a regényben egyfajta kreativitásba a hegedűnek mint az időutazás eszközeinek segítségével.

– Külön érdekessége a regénybeli hangszernek, hogy női szellem lakik benne. Hosszú hallgatás után először egy lány kezében szólal meg. A haszid csodábbik játéka edződött jószágtól ez különösen nagy attrakció!

– Nem tartom akkora balfogásnak, hogy a hegedűnek nyíltan is vállaltan női szelleme van. Mostanában azt látom, és nem is csak a zsidóság legújabb kori történelmében, hogy a családokban a nők döntő szerepet játszanak abban, tovább örökíthető-e a kultúra.

– Nagyon komoly és alapos tárgyi tudás bontakozik ki a szövegből. Nem mosható le magadról, hogy történelmet tanultál.

– Én attól nem ijednék meg, nem tartanám száraznak, hogy történettudományon nevelkedtem, sőt dualizmus kori szövegeken kezdtem el írni, mert dualizmus kori szövegeken tanultam meg a mindennapi élet történelmét. Az első regényemet ez inspirálta. A *damaszkuszi* születését két év alapos utánajárás előzte meg. Életmód-történeti kutatásokat végeztem az 1750-es évek kelet-európai zsidóságának körében. Nem azért könyvtáraztam, hogy történelmi tárgyú értekezést írjak, hanem azért, hogy legalább el tudjam helyezni. Nyilván nem azt várják a szerzőtől, hogy történész legyen a könyvében, hanem hogy megteremtse azt az atmoszférát, amibe bele lehet feledkezni. Ne egy elrugaskodott fikció legyen, hanem legyen valamilyen alapja, ha már azt mondom, hogy Damaszkuszban

vagy Litvániában járunk. Az olvasó az én szemüvegemen keresztül el tudja képzelni a korabeli helyszíneket, városokat. Ami a haszid legenda motívumok sűrű szövését illeti, az egész szöveg tulajdonképpen játék a haszid legendákkal. Magát a történetet pedig a hegedű találta ki, én csak lejegyeztem.

– A *damaszkuszi mester hallatán* sokan Pál apostol történetére asszociálnak majd. Miért Damaszkusz a kiindulópont?

– Damaszkusz mindenféle szempontból zsidó központ. Emellett zenetörténeti és tudományos fellegvár is. Azt hiszem, van létjogosultsága annak, hogy ez a történet innen induljon, még akkor is, ha nem a legközismertebb kultúrtörténeti mozzanatokat aktiválja az olvasóban. A hegedű földrajzilag Damaszkuszból Litvániába vándorol, majd onnan tovább Kelet-Európába, metaforikusan pedig ki-ki el tudja képzelni magának, hogy ez mit jelent. Én ebbe nem akarok beleszólni, azt szeretném, ha minden olvasó maga képzelhetné el a saját damaszkuszi mesterének útját. Így elképzelhetjük Damaszkusz középkori arculatát: egy zárt várost kőfallal, a falak mögött nyüzsgő bazárral és millióféle vallással. Eközben akár párhuzamot is vonhatunk a zárt, ortodox zsidó életmód és a regénybeli Bekák szintén zárt mikrokörnyezete között. Noha a Ritter-család vallástalan, és tagjainak idejét emiatt nem szervezi megannyi vallási előírás, ők is zárt, Beka számára szinte klausztrófóbikus életterben mozognak. Hiába laknak nagyvárosban, úgy gondolom, elszigeteltségük utal a mindenkor diaszpóra-lét elkülönültségére.

– Erősen kötnek a zsidó gyökereid, legalábbis ami a témaválasztásodat illeti.

– Nem úgy kezdődött, hogy egy csokor virággal elém álltak a szüleim és bejelentették: Kislányom, zsidók vagyunk! Sokat beszélgettek egymással arról, hogy elmondják-e nekem vagy ne, aztán végül is ki mondták. Gimnazista koromban, 15 évesen kezdtem el járni a Szim Salom közösségbe. A Lea névválasztásom is a zsidósághoz köt. Ezt a nevet kicsit le lehet belőlem vezetni, és nagyon tetszett a bibliai Lea története. Őszintén és büszkén vállalom, hogy zsidó származású vagyok, és szerintem teljesen rendben van, ha valaki saját identitásának megfelelő környezetből, jelen esetben a zsidó kultúrkörből is merít témát.

Németh Ványi Klári

ÉLET ÉS

●

IRODALOM

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

Kedvezményes előfizetési díj
1 évre 18 000 Ft
Megrendelhető a szerkesztőségben
(1089 Bp., Rezső tér 15.)
Telefon: 210-5149,
210-5159
Fax: 303-9241
e-mail: es@es.hu

AMI A CÍME.

Megjelenik minden pénteken!

Keresse az újságárusoknál vagy fizessen elő!

Forgács Zsuzsa Bruria

PURIM A SORSVETÉS CSELE?

Tizenhárom év egy hárommillió zsidó világvárosban se volt elegendő ahhoz, hogy képes legyek megjegyezni, melyik zsidó ünnep miről is szól pontosan, és mikor tartják, illetve hát vannak nagyon halovány elképzeléseim, amelyek újra meg újra összekutyulódnak bennem, de remélem, azért a Purimot most végre megjegyzem, viszont nem másolom ide a

előtt álldogáltam egy barátnőmmel és cigiztünk, amikor odalépett hozzám egy rendkívül imponáló fiatalember kipában, és laza határozottsággal kitépte a számból a cigit, eltaposta, majd mosolyogva közölte velem, hogy *zsidó lány nem cigizik*. Na, tessék, még így se voltam lezsidózva! Tény viszont, hogy az újdonság varázsát elnyomta az önkényes macsó megközelítés feletti felháborodásom, ráadásul azért is éghettem a barátnőm előtt, mert őt ugye nem zsidózta le a fess fiatalember, és keményen ignorálta a dohányzását! Magyarul: kirekesztette! Úgy esett, hogy épp előző este kérdezte meg tőlem a Szentjóbby Tamás, mi is az a *hosszúnap*, és én kissé bizonytalanul és csodálkozva feleltem neki, hogy nyilván az, amikor egyszerre két műszakot húznak le a melósok. Amire ő égnek tartotta a kezét, forgatta a szemeit, és mint egy hithű zsidó, jajgatni kezdett, hogy ő bizony nem akarja elhinni, hogy nekem halvány segéd fogalmam sincs, mi is az a *hosszúnap*. Másnap aztán életemben először elmentem a zsinagógába a *hosszúnapra*, és teljesen elképedtem azon, amit ott tapasztaltam. A keresztény templomok ájtatos csendjéhez voltam szokva, ahova gyakran menekültem meditálni, ha túlsúlyolt családi lakásunk hangzavarában még a saját gondolataimat se tudtam meghallani. Erre bemegyek a zsinagógába, és mit látok? Emberek jönnek-mennek, zsidonganak, üdvözlök egymást, forgolódnak, kalapot emelnek, beszélgetnek, nevetgélnek, közben jól megnéznék engem meg a rövid szoknyámat. És ide nem hozott el engem az apám, akiből most hirtelen harminchatot láttam egyszerre? Meg voltam lep-

ve. Egyértelmű volt, hogy ide elsősorban szocializálni járnak a hívek.

Így volt ez New Yorkban is, ahol egyszer egy meglehetősen különc zsinagógában dolgoztam segédmunkaerőként a nyugati 99. utcában. Esténként a környékbeli hajléktalanokat fogadtam a jól befűtött alagsorban, szétnyithatós ágyakat, pokrócokat és kóser hotdogot osztottam, valamint teát melegítettem. Ennek a zsi-

Soho anygala, NYC, 80-as évek eleje

wikipédiából, hanem kattintson rá a kedves olvasó maga, ígérem, jobban jár...

Fatális tudatlanságom és kihagyásaim a zsidó ünnepekkel kapcsolatban még Budapesten kezdődtek a hetvenes években. Egyszer, 16 éves koromban, egy szűz őszi napon, a Dohány utcai zsinagóga

Az én gyönyörű anyám

nagógának nem volt rabbija, hanem hétvégeken különféle vendégrabbik tűntek fel és tartottak szabadelőadásokat, tóramagyarázatokat meg közös imákat a felsőbb emeletek különböző termeiben. Mindenki választhatott a saját ízlése és hangulata szerint, női, vagy reform rabbit, vagy

Anya esküvője

akár ortodoxot. Mikor rákérdeztem, hogy mégis miért nem tartanak saját rabbit, a gyülekezet tagjai kedvesen felvilágosítottak, hogy az nem szülne jó vért, mert akkor az egy darab rabbi nem tudna ellenállni a kísértésnek, hogy megmondja, rosszabb esetben előírja az egész közösségnek, hogy mit és hogyan kell csinálniuk. Így viszont, a rabbitlanság szabadságában még Manhattan keleti oldaláról, sőt Queensből és Brooklynból is átjárnak hozzájuk a hívők, hogy ízlésüknek megfelelő tálból mérítsék az igét... Hát ennek ésszerűségével tényleg nem lehetett vitatkozni.

Amúgy jellemző New Yorkra, hogy az első helyi felvilágosítást egy zsidó ünnepel kapcsolatban – talán az egyetlen ünnep, amelynek időpontjában megközelítőleg biztos vagyok –, egy afroamerikai munkatársnőmtől kaptam a bankban, ahol tellerként, azaz pénztárosként funkcionáltam emigrációm második telén. Mikor délután kettőkor a kilencágú gyertya mellé felsorakoztatták a karácsonyfát és a porcelán szentcsaládot is, és a takarítók főnökéből avanszált alkalmi télapó a munkatársaknak némi *jingle bells* kíséretében apró ajándécsomagokat osztott ki, csodálkozva kérdeztem rá, hogy mégis mit ünnepelünk aznap a bankban. „Hát nyitástól délig a hanukát, délutántól zárásig meg a karácsonyt” – felelte munkatársnőm komplett tudatlanságom felett csodálkoz-

va és hitetlenkedve. „Rendben” – folytattam, mint akit az erdőben neveltek fel a farkasok, és most erőltetett menetben igyekszik felzárkózni a hátrahagyott emberi kultúrához –, „de mégis mi az a hanuka?” Munkatársnőm gurgulázva kezdett nevetni: „Hát valamit a zsidóknak is ünnepelni kell karácsonykor, nem gondolod?”

Nem ez volt az utolsó eset, hogy afroamerikai túlélőtársaim a mennyben és a pokolban kinevettek, illetve úgy gondolták, illetlenül játszom a szellemileg ki-

hívottat. Egyszer írni-olvasni tanítottam Brooklynban felnőtteket, akik a szociális támogatás megtartásának reményében próbálták meg a lehetetlent, az írás-olvasás művészetének elsajátítását. Róluk már mindenki lemondott, és ezért is dobták őket át hozzám, a reménytelenek osztályába. Lelkes amatőrként próbáltam a számomra ismeretlen nyelvi akadályaimon átsegíteni őket, félig vakon lavíroztam, akár egy révész a megduzzadt, láthatatlan sziklával teli folyón, hogy elkerüljem a végzetes megfeneklést, és ezért, mikor egyikük, egy louisianai születésű afroamerikai nő jelentkezett és bejelentette, hogy a következő héten nem jövünk iskolába, csodálkozva kérdeztem vissza, hogy vajon miből szűrte ezt le, mert ha rajtam múlik, egyetlen órát se fogunk kihagyni. „De hát mi lesz a zsidó ünnepekkel?” – kérdezte csalódottan. Fogalmam se volt, milyen zsidó ünnepekre utalt, hisz mindaddig csak annyit sikerült elsajátítanom velük kapcsolatban, hogy sok van belőlük, és mivel New York lakosságának közel negyede zsidó, ezek majdnem mind az állami ünnepek rangjára emelkedtek. Úgyhogy ravaszul azt feleltem, hogyha van zsidó az osztályban, annak természetesen nem kell jönnie, de mindenki másnak kötelező. Az asszony persze ezt nem hagyhatta annyiban, demonstrálnia kellett, hogy nem csinálhatok belőle hü-

70-es évek eleje, Budapest

zsídóLÁNY

NEW YORK

lyét, ezért méltatlankodva felpattant, rám mutatott, és azt kiáltotta: „De hát *te* vagy a zsidó, és neked muszáj részt vened a *passoveren*.” Ezen a „muszájon” meghökcentem, némileg ki is billentett magabiztosságomból, aztán összeszedtem magam, és kötöttem az ebet, hogy elsősorban a dalai láma követőjének vallom magam filozófiai értelemben, de ha nem így lenne, akkor is össze fogunk gyűlni a következő héten is, mert nekik lóhalálában, azaz még haláluk órájának eljövedele előtt meg kell tanulniuk írni és olvasni az én aszisztenciámmal.

Persze nekik lett igazuk, és tényleg én voltam a hülye, mert a következő héten az épület félig be volt zárva, még az öröket is alig találtuk meg, hogy beengedjenek minket. Meg is kérdeztem kedvenc tanítványomat, a fekete tiszteletest, akinek saját kisegyháza volt abban a hatalmas bérházban, ahol ő volt a mindenes szerelő, és aki kívülről ismerte a Bibliáját, csak épp olvasni nem tudta, hogy mégis miből gondolhatta az asszonyság, hogy én zsidó vagyok, hiszen, ha a legmélyebb álmomból ráznának is fel, és megkérdeznék, mi vagyok, akkor is azt vágnám rá, hogy magyar. „Hát abból, ahogy gesztikulálsz” – felelte szelíd, megbocsátó mosollyal. Szívesen tagadtam volna ezt is, na de hát nem lehetett, hisz ha nem is sikerült elcsúsztatnom a zsidó ünnepek végtelennek tűnő rendjét, mindenképpen hálás voltam értük, mert bizony bőven kaptam nagyvonalú meghívásokat, és a mindenkori anyagi nyomorom közepette, emigráns lelkemnek nem pusztán lelki vigaszt jelentettek az ünnepekkel járó vacsorák.

Az első ilyen meghívás azonban nem várt módon mégiscsak lelkileg rázott meg, és egy olyan felfedezést tettem, ami több volt, mint megvilágosodás. Amikor beléptem a hatalmas Upper West Side-i lakásba, ahol vagy 40 gyermek és felnőtt készült asztalhoz ülni valamilyen őszi ünnep alkalmából – most így nagy hirtelenjében csak a *széder* ugrik be, vagy nem is, hanem a *Ros hasana*, de ne kérdezzék tőlem, mi az –, nem akartam hinni a szememnek. Bár senkit sem ismertem – ismeretlenül hívtak meg a különcök zsinagógájából –, ott láttam a saját budapesti családomat tízszeres méretben. Amire vak voltam Pes-

ten, azt ebben a felnagyításban és intenzitásban már nem lehetett nem észrevenni. A generációról generációra átadott gesztusok, mosolyok, mimikák, szemvillanások, akcentusok, hangsúlyok, dallamok, beszéd fordulatok, viccek és nevetések mind-mind ismerősek voltak korábbi életemből. Ahogy egymás hátát lapogatták, ahogy a gyerekekhez fordultak, és bűgva, éneklő meleg hangon – anyám hangján – beszéltek hozzájuk, ahogy a férfiak apám gesztusaival támogatták egymást és hajoltak a nők felé...

Nagy bánatomra azonban, a zsidó ünnepekkel szemben gyakorolt leküzdhetet-

ment a zsinagógába, majd egy mellékajton feltűnés nélkül távozott és meg sem állott Jeruzsálemig, és ezen, ha jól tudom, senki sem csodálkozott, legfőképpen a helyi rendőrfőnök nem.

Nos, ennek az ismeretlen zsidó ünnepnek és nagyapám csodás megmenekülésének köszönhetem, hogy évtizedekkel később megszülettem, és bár nyilván nincs összefüggés, de nagyapámat is éppúgy Mordechájnak hívják, mint Eszter – a *purim* ünnep főhősnője – nagybátyját. És mint mostanra talán már a *Szombat* olvasói is megtudták a wikipédiából (sic!), ők ketten rendezték le aztán a perzsa király-

New Yorkban, 80-as évek eleje, mielőtt letettem a cigi

len amnéziámnak köszönhetően már soha nem fogom megtudni milyen zsidó ünnep is volt akkor, amikor nagyapám 1920-ban egy magyarországi hivatalos pogrom elől menekülve igyekezett épp a Szentföldre, és Szabadkán – előttem máig ismeretlen okokból kifolyólag – letartóztatták. A helyi zsidó hitközség tagjai azonmód felkeresték a rendőrfőnököt, és kölcsönkérték nagyapámat a dutyiból, hogy meglegyen a szertartás érvényességéhez elengedhetetlenül szükséges *minjan* – 10 zsidó férfi –, és nagyapámat csodák csodájára, a nagy szükségre való tekintettel, az ima idejére kiengedték! Bár gyanakszom, hogy némi vigaszpénz is lehetett a dologban, mert nagyapám nagy csinnadrattával elől be-

nál a zsidók megmenekülését, azaz cselezték ki ellenfelük sorsvetését. Viszont biztosíthatok mindenkit, hogy akárhogy is erőlködnék, én végképp nem tudnék legitim összefüggést találni eközött meg aközött, hogy miért éppen Székely Eszter néven publikáltam először az *ÉS*-ben a kilencvenes évek elején Kardos G. György jóvoltából, aki lehozta egy évtizedekkel korábban elkövetett botlásomat kamaszkori lázadásaimról. De hagyjuk is, nem fárasztom tovább az olvasót, hisz köztudott, az összefüggések és sorsvetések a Mennyben köttetnek és buktattnak meg, melyeket mindenféle fárasztó kutakodás nélkül is meg fogunk ismerni és át fogunk látni, ha eljön az ő fényességek idejük.

„SZERETTEM VOLNA MAGAMFAJTA BUDAI ZSIDÓLÁNY LENNI”

Rubin Eszter *Barhesz* című regénye kétségtelenül ennivaló könyv. Egy huszonegyedik századi zsidó család mindennapjaiba enged betekintést. Van benne élet, halál, méz és keserű ürm, mert „nevetés közben is fáj a szív”, ahogy Salamon király egyik ősi bölcsessége mondja.

Jött egy
elhajlás,
a cukrásziskola.

– Weöres Sándor írja, hogy különösen azért is izgalmasnak találja a női szövegeket, mert érezni lehet rajtuk, hogy írójuk mielőtt papírra vetette sorait, mivel foglalatostkodott. Fakanál volt-e a kezében, vagy a virágcsokrot kötött. Te egy percre se engedted ki a fakanalat a kezeid közül.

– Gasztromán vagyok, aki mindig csak *arra* gondol. Sok ismerősöm, barátom érez hasonlóan. Az erőteljes túlzás írói eszközeivel élve ábrázoltam magunkat. Az alapanyag-fetiszizálást, az állandó készítést, feldolgozást, befőzést, felhalmozást. A *Mit esztek ti otthon, mannát?* című fejezet betetőzéseként, egy egészen hosszú szabadvers írására is megihletett a szégyentelen gasztrosznobéria. Egyik ajánlóm szerint a vers megzenésítésre érdemes. Lelkes zeneszerzők jelentkezését várom!

– Lakberendező, blogger, gasztronő, édesanya. Nem órlódsz fel ebben a nagy pörgésben?

– Mindet imádom csinálni, és imádják, ha csinálom. Főleg a főzést. És leginkább a sütést. Ez az, ami engem kikapcsol, feltölt.

– Miért nem szakácskönyvet írtál?

– Eljön majd annak is az ideje.

– Nem zsidó olvasóknak is érdekes lehet a *Barhesz*?

– Nem zsidóknak kifejezetten érdekes, sőt egzotikus lehet betekinteni egy ismeretlen, idegen kultúrkör szokásaiba. Persze egészen mást nyújt, mint azoknak, akik minden többjelentésű félmondatot, szójátékot azonnal felismernek. A *Barhesz* egyfajta népszerű zsidóság-kézikönyv, fogyasztható és étvágygerjesztő formában. Előételek, levesek, sütek, köretek, saláták, desszertek szemszögéből mutatja be az ünnepeinket.

– Milyen egy magadfajta budai zsidó lány?

– Mindig is szerettem volna magamfajta budai zsidó lány lenni, de sosem jött össze. Azt hiszem, nem kellett volna kirúgatni magam az Apácaiból, hogy inkább dolgozni kezdjek tizenhét éves koromban. Előbb egy kutatóintézet segédkönyvtárosa, azután fiatal hajléktalanok átmeneti szállásán, tanácsadóként. Végül leérettségiztem, és az egyetem elvégzésével visszatértem a szüleim járta útra. De megint jött egy elhajlás, a cukrásziskola. Persze most már büszke rám a családom mint első generációs szakmunkásra. Nehezen találtam meg a helyem, néha az az érzésem, a zsinagógából is kilógok. Magamfajta budai zsidó lányokkal nemigen találkozom péntek esténként.

– A könyv címadója, a *barhesz*, szimbólum. Számodra milyen jelentőséggel bír?

– Minden péntek este elengedhetetlen tartozéka, számomra az ünnepek szimbóluma. A könyvben szereplő három család élete úgy fonódik össze az időben, akár a *barhesz* fonatai. A nevek is szimbolikusak, a családok magukon viselik a nevükhöz kapcsolódó attribútumokat. Anyai ágon a Széfer családból származik a mesélő, mivel a zsidóság az anyai leszármazást tekinti halakhikusnak. Széfer: héberül könyv, a zsidóság a könyv népe, a könyv maga a Tóra. A *barhesz* néha magatzként jelenik meg a könyvben, mely a főszereplő alkotása, az Örökkévaló teremtménye. Halott *barheszek*, élettelen csecsemők utalnak a – felszínen megtévesztően könnyeden induló történet mélyén készülődő – tragédiára.

– A gyermekét gyászoló édesanya alakja nagyon megrendítő, de mintha egy kissé kilógna ebből a színes, lármás, dinamikus világból, ami tele van élettel. Hogy került bele a szövegbe?

boszorkányKONYHA

BARHESZ

– A figyelmes olvasónak az első oldalakon feltűnik, hogy minden nagy röhögés mélyén csipetnyi szomorúság rejlik. Ez egy többretegű történet, a legfontosabb szál a mélyben húzódik, néha felbukkan, előre jelzi, történni fog valami. Számomra komoly kísérlet volt, kell-e a megértéshez teátrális körítés, átmegy-e a szöveg a szándékoltan könnyeden induló bevezetés után, drámai díszletek nélkül is. Spirálisan vissza-visszatér a halál és a gyász kérdésköre, a regény közepétől, a *Mikve* című fejezettől ezzel a témával zárul minden egyes fejezet. Minden új fejezet elején, mintegy újra kell kezdeni az életet. Az el-

életet kell választani. Ragaszkodni az Örökkévalóba vetett hithez. Mindenáron. Megpróbáltam nagyon pontosan papírra vetni a gyermek elvesztéséhez kapcsolódó érzéseimet. A totális értetlenséget, amely manapság a gyászt, a gyászolókat övezi. Sok év után sem volt könnyű. Legmegfelelőbbnek a rövid tömondatok bizonyultak erre. Mindnyájunknak vannak halottaink, életünknek ugyanolyan része a most tizenhat éves lányom, mint a halott kisfiam. A kislány neve a könyvben Hanna, jelentése: isteni kegyelem. Az elvesztett gyermek, Ábel, sumér jelentése: a fiú. Héberül: lehelet, s mint ilyen, mulandó, esendő.

– Miért írtad meg?

– Régóta bennem volt. A könyv megjelenése után megdöbbenően sokan osztották meg velem – ismerősök és ismeretlenek – titkolt gyászukat, halott vagy halva született gyermekük történetét. Nekem is sokat segített akkoriban egy saját élményű könyv. Szeretném, ha a halál, a meghalás témája nem lenne ilyen rettegve őrzött tabu, lehetne róla beszélni. A bánatról, veszteségről ugyanúgy, mint az örömről. Az életbe való visszatalálásról írtam, ami szintén többretegű. Nagy szerepet kap a könyvben a zsidóság, a pozitív zsidó identitás, a mai zsidó élet. Ami nem valaminek a tagadása, nem szomorú, nosztalgikus, megfoghatatlan, múltbeli dolog, hanem egy több ezer éve élő hagyomány folytatása. Összes ambivalenciájával együtt, színes, életteli, nyüzsgő forgatag.

– Önéletrajzi elemek és receptek. Hogy jutott eszedbe az elegyítésük?

– Számomra a két dolog egy és ugyanaz. Életem szinte minden mozzanata elválaszthatatlan egységet képez a főzéssel. A könyvben szereplő receptek sem egzakt útmutatások, inkább illatok, ízek, a főszereplő hangulatát, egy-egy alapanyaghoz fűződő kapcsolatát tükröző leírások.

– Milyen visszajelzéseket kaptál a könyvről?

– A legtöbb olvasói levélben az áll: brutalisan őszinte, sírtam és nevettem, elvarázsolt a ritmusa, magával ragadott a dallama, felkavart, megrendített, mégis rég nevettem ennyit, írjál még! Több recenziót írtak a könyvről, számomra a leginkább szívet melegengető az *Élet és Irodalomban* jelent meg.

– Lesz folytatás?

– Lesz folytatás, készül a második kötet, munkacíme *Bagel*. A nálunk is egyre népszerűbb reggeli péksütemény New Yorkban vált világhírűvé, lengyel zsidó bevándorlók közvetítésével. Alakja kerek, közepe lyukas, az ehhez kapcsolódó képzettársításokkal együtt jelenik meg a könyvben, ahogy a barhesz fontatai is szimbolikus jelentőséggel bírnak.

Németh Ványi Klári

só néhány ilyen jellegű mondat szinte észrevétlenül tűnik el a szövegben. Hullámszerűen halad előre, végül drasztikusan erős hullámverésben találjuk magunkat, kénytelenek vagyunk szembesülni a legmélyebb, ijesztő hullámvölgygel is. Aki addig nem akart tudomást venni a minduntalan előkúszó démonokról, melyek beárnyékolják a felhőtlennek hitt szórakozást, valóban meglepődhet, honnan kerül elő a gyermekhalál. Pedig a könyv erről szól az elejétől fogva; történhet bármilyen személyes tragédia, az

Sokan megosztották velem titkolt gyászukat.

vibráló ŐSZIBARACK

BOR

SZÉPASSZONYOK
A SZŐLŐBEN

Szokás azt mondani, hogy minden nagy férfi mögött állt egy erős asszony. Purim kapcsán megemlékezünk majd Ahasvérus, perzsa király feleségéről, Eszterről, aki megmentette népét Hámán ármányától. Örömkömben lehet annyi bort fogyasztani, hogy az ember összekeverje Hámánt Mordechájjal, zajongani, lármázni, és micvákat gyakorolni. Aktuális számunkban megnézzük, milyen hozzáadott értéket képviselnek hölgyeink a borkultúrában.

Elázni
szárazon
jobban esik.

„A bor csodálatosan kifejező. Illatában ananász és fehérhúsú ősziбарack bomba robban. Ízében gazdag, kerek, kiegészülve furmintos jegyekkel; gyönyörűen vibráló. Ásványos savai egyensúlyban vannak a magas cukortartalommal. Egy igazán remek példa arra, hogy miért a Tokaji a világ egyik legnagyobb édes bora” – írja Caroline Gilby (master of wine). Zwack Izabella 2006-os évjáratú, 6 puttonyos Tokaji Aszúját kiáltotta ki a Nép-szabadság TOP 100 Magyar Bor 2011 legjobb borának.

A Dobogó Pincészetet mégsem ezért a boráért szeretjük a legjobban. Hanem elsősorban száraz furmintjaiért, a 2009-es Betsekért, melyben a furmint citrusos, körtés, virágos aromái keverednek a talaj ásványos jellegével. Illetve bátor próbálkozásnak tekintjük a pinot noir hagyomány újjáélesztését az Izabella utca borban, melyet még nem volt szerencsénk kóstolni, de reméljük, hogy a vulkanikus talaj és az Úrágya dűlő adottságai a burgundiai borok rangjára emelik ezt a tokaji vöröset.

A Tokaji Borvidék Hegyközségi Tanácsa „Az év bortermelője” díjjal tüntette ki 2012-ben Bárdos Saroltát, Bodrogkeresztúrról. Sarolta korábban a Degenfeld birtokon dolgozott, 2000-ben indult családi vállalkozása, a Tokaj Nobilis.

Manapság 6 hektáron termelik a hagyományos tokaji fajtákat: furmintot, hárslevelűt, sárgamuskotályt és kövérszőlőt a Csirke-mál és a Barakonyi dűlőkben. A kötelező édes termékeken kívül, Sarolta is a száraz tokajiban, azon belül is a különleges száraz furmintban látja a növekedés lehetőségét.

Új szelek fújnak a Bodrog partján, legyünk nyitottak a száraz tokajikra! Nekem nagyon szimpatikus, hogy az érlelés 200-220 literes (ahogy a kádárnak sikerül) zempléni tölgyből készül Szerednyei hordókban történik. Sarolta szerint a tölgyek hasonló ásványi anyagokat vesznek fel gyökereiken keresztül, mint a szőlő, hiszen közeli tájon nőnek a fák.

A 2009-es Barakonyi Furmint és Hárs 2011-ben és 2012-ben is a Pannon Bormustra csúcskategóriás italának választották. Ennek megfelelően előbbi négyezer forint körül kapható, utóbbiból gyakorlatilag már csak alig pár palack kapható.

Pesten pár purimparti biztosan lesz. Tegyük meg, amit vallásunk megkíván tőlünk! Igyunk, zajongjunk, és örvendezzünk megmenekedésünkön méltó borok társaságában. Hámán-füléhez édes tokajit, hajnali táncoláshoz szárazat ajánlok. Mert elázni szárazon jobban esik.

Vadas János

„SZÜLŐHAZÁM, JAJ MIT TETTÉL...”

Bauer Júlia: *És mégis.*
Noran Libro. Budapest, 2012,
562 oldal

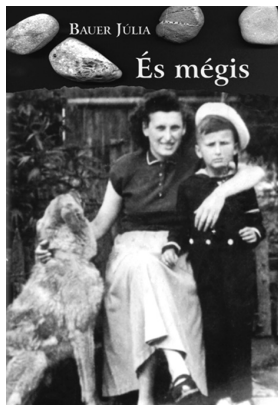
A nemrég megjelent vaskos kötet nem csak egy újabb könyvvel gazdagította a holokauszt irodalmat, de több helyen is különbözik az általam eddig ismertektől. Egymást követően közöl egy interjút, majd két, különböző időben és helyen írott naplót. A naplók után láthatjuk az eredeti, kézírással készített naplók fénymásolatát. Végül, olvashatunk néhány verset is Bauer Júliától.

Az interjút Filebics Magdolna készítette, nem sokkal Júlia 2000-ben bekövetkezett halála előtt. Elmondása szerint az idős asszony úgy várta a beszélgetéseket, mint a Messiást, annyira jólesett megszabadulnia a magában cipelt mondanivaló terheitől.

Míg a napló az azonnali benyomások, élmények lenyomata, az évtizedekkel későbbi visszaemlékezés, a hely és időbeni távolság okán tárgyilagosabb, s talán valóságosabb is tud lenni az eredetnél.

Bauer Júlia Somogyszilben született 1923-ban, a nagyünnepeket megtartó, de asszimilált családban. Evangélikus iskolába járt, társai közül kiemelkedett hazafias érzéseivel, irodalmi és történelmi ismereteivel. Iskolás korában írta egyik versében: „Elvették tőlünk a gyönyörűt, a szépet, elvették tőlünk a drága Felvidéket, Elvették tőlünk, ami a legtöbbet ért, elvették tőlünk gyönyörű Erdélyt.” Mint sok más iskolában, itt is a zsidó gyerekek emelték az oktatás színvonalát. Júlia élete végéig szívesen emlékezett vissza a gyerekkori ismerősökre, a „jóézésű evangélikus papra”, a tanítóra, a postamesternőre és másokra.

1944 májusában Kaposváron gyűjtötték össze a környék zsidóit, ahol Júlia egy ritka jelenetnek volt a tanúja. Egy 25-30 asszonyból álló csoport odament a csendőrhöz, azt követelve, hogy ne vigyék el a zsidó orvost, aki az egyik asszony életét, s a szemorvost, aki egy má-

siknak a szeme világát mentette meg. A nemes gesztus nem járt sikerrel. Családjával együtt Bauer Júlia Auschwitz-Birkenaubra került. Az ott tapasztalt borzalmakat, mint írja „nem lehet elmondani”. Az okatlan kegyetlenség, a ti-zedelések és ötdölések, betegségek, a szélsőséges időjárás, éhezés és családja pusztulása (elvesztette fivérét, apját, mostohaanyját és, ami talán a legfájóbb, két éves öccsét.) volt osztályrésze. Bauer Júlia fia, a kötetet összeállító és közreadó Suchman Tamás megrázó előszóban emlékezik anyjára és a somogyi zsidók

tragédiájára, hangsúlyozva, hogy Júliában semmi gyűlölet nem volt, de nem is felejtett semmit. Mind a naplókban – a két napló különböző helyeken és hónapokban íródott – mind az interjúban, szembeötlő Bauer Júlia őszintesége, tárgyilagossága, igazságérzete. Megemlíti, például, hogy kávé kap egy „emberséges embertől”, egy SS katonától. Egy ór pedig, amikor tehette, külön ételmezt juttatott a lányoknak. „Mert nem mindegyik német gonosz.” „Kegyetlen gonosz” viszont a barakkparancsnok lengyel zsidónő. Nem gonosz ő, mondja magáról a nő, neki is van szíve, de milyen legyen az, akinek a szeme láttára ölték meg az egész családját? Csoda, ha ilyen körülmények között kihal belőlünk az emberi érzés?

„Hogy ütnek, vernek, én némán tűröm, mondjátok meg, mi az én nagy bűnöm,” írja *Miért* című versében. Hazavágyik: „Édes hazám, itt lélegzek, csak itt élek”, írja. Felszabadulása után keresi élete, túlélése értelmét. Kétségek között gyötrődik, még öngyilkosságra is gondol. Félelem fogja el, mi lesz, ha hazaér és nem várja senki? És milyen haza ez? „Szülőházam, jaj mit tettél, a gyilkosokkal szövetkeztél”.

Amikor a családból egyedül tért vissza a deportálásból, ismerősei nagy szeretettel fogadták. A harminckilenc somogyi zsidóból csak hárman maradtak életben. Vissamegy Somogyszilbe, az üres szülői házba és a temetőbe, de egy napnál tovább nem bírja ki. És mégis, élni kell. Szívszorogató és őszinte Bauer Júlia könyve.

Várnai Pál

Úgy várta a beszélgetéseket, mint a Messiást.

KISZOLGÁLTATOTT

ÁLDOZAT

„AMINEK MEG KELL
TÖRTÉNNIE,
AZ MEGTÖRTÉNIK”

Kováts Judit: *Megtagadva*.
Magvető, 2012. 264 oldal

Kováts Judit első regénye egyszerre hiánypótló és szokatlan könyv a kortárs magyar irodalomban. Polcz Elaine 1994-ben kiadott könyve, az *Asszony a fronton* után, 18 évvel később most megszólalnak a többiek is, azok a névtelen nők, akik évtizedeken át hallgattak életük egy sötét szakaszáról, eltitkolták törékenységet, gyengeségüket és kiszolgáltatottságukat, a borzalmakat, amiken keresztülmentek, mert nem tehettek mást, mert féltek vagy szégyelltek magukat gyermekeik, unokáik előtt, vagy egyszerűen csak nem beszéltek többé.

Hogy sikerült a szerzőnek több mint ötven év távlatából megtörnie a csendet, és a hosszú hallgatás után ezeket a mára már idős asszonyokat szóra bírni? Miként nyitotta meg őket, hogyan hívta elő belőlük történeteiket? Miután elolvastuk a könyvet, nem kérdezőnk, mert Kováts rendkívül erőteljes mediálása meggyőz minket mindezekről.

Hazánkban az oral history egyáltalán nem számít trendi műfajnak, kevés művelője akad. Kováts Judit történészt méltán nevezhetjük a műfaj úttörőjének; hihetetlen érzékenységgel, kortörténeti tudással közelíti meg adatközlőit, nem tesz fel hiábavaló kérdéseket, nem firtat, tolakszik, csak figyelmesen meghallgatja mindazt, amit megosztanak vele. Szövege, melyet huszonhárom interjú anyagából épített fel, puritán, protestáns próza. Híján van minden díszítettségnek, mellébeszélésnek. Nem hivatott pálcát törni senki és semmi felett, tényeket közöl. Sokáig elhallgatott, tagadott eseményeket.

Nem véletlen, hogy a szerző Somlyó Anna vallo-
másának mottójaként Malakiás prófétát idézi: „És feltámad néktek... az igazságnak napja” Vajon miért pontozta ki az „akik féltek az én nevemet” helyét a szerző?

A predestináció elől senki sem menekül, „Mert, minden, aminek meg kell történnie, megtörténik” – mondja ki végül Somlyó Anna. Miért engedte az Úristen mindezt?! Mert előre megíratott, mint az is, hogy „Nincsen olyan féltett titok, mely napvilágra ne kerülne”. „Soha nem akartam emlékezni. Egész életemben próbáltam elfelejteni mindazt, ami történt. Hiába, nem szabadulhatok.”

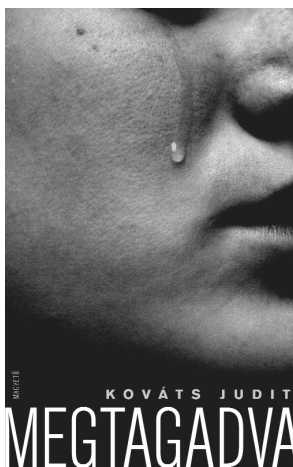
Több mint ötven év távlatából nagyszüleink traumája újra megelevenedik Somlyó Anna narrációján keresztül. Nagyanyáink szemérmessége, kiszolgáltatottsága és tehetetlensége, a bűntudat, hogy miért velük történt meg mindez, számos más elfojtott kiáltás, kérdés erősödik fel a könyv lapjain. Mi, késői olvasók, pedig akárhogy is tiltakozunk ellene, részeseivé válunk szenvedéseiknek.

Hordozóivá leszünk nagyszüleink traumájának. Az ő szemükkel látjuk, fülükkel halljuk és testükkel érezzük mindazt, amit ők éreztek, hallottak és láttak. A *Megtagadva* női szöveg a háborúból, a háborúról, ahol a férfiak harcoltak, meghaltak, az asszonyok pedig igyekeztek túlélni és hordozni a terheket, melyek alatt később megroppantak.

Ismerek egy lányt, mind a mai napig abban az ágyban alszik, amiben a nagyanyját megerőszakolták az orosz katonák. Sokáig nagyon bizarrnak tartottam a dolgot. Kováts Judit könyve után értettem meg, ő így osztja meg nagyanyja sorsában.

Németh Ványi Klári

Abban
az ágyban
alszik, amiben
a nagyanyját
megerőszakolták.

A láger felszabadulása

MAUTHAUSEN – POSZTMODERN VERZIÓK

Szász Anna Lujza – Vajda Júlia: *Mindig van éhség. Pillanatképek Mauthausen felszabadulásáról.* ELTE Eötvös kiadó, Budapest, 2012, 87 oldal

Csak szerencsén múltott* és a – sok ezer-sok – és **génuszok*** Pollatschek* egy gégeprofesszor* **hírneves** – gé-gége professzor* úgy halt meg éhen – a Goldberger Leó, pedig az egy gyártulajdonos, az **pedig=a=felszabadulás** napján halt meg –

A fenti szövegrész nem egy gépelési hibáktól hemzsegő szerkesztetlen csonk – épp ellenkezőleg. A szokatlan írásjelek és kiemelések az elbeszélés írásban másképp meg nem jeleníthető kísérőjelenségeit mutatják: szünet hiánya vagy éppen hosszú szünet, felkiáltás, elharapott szavak, stb. Itt minden eldadozott vagy elharapott szó, szóismétlésnek és hallgatásnak jelentése van. Pontosan az ellenkezője történik annak, amit a hagyományos szerkesztői munka megkövetelne: ahelyett, hogy a gördülékeny szöveg útjában álló akadályokat eltávolítanák, kiemelik azokat, és mögöttes jelentésüket keresik. Minden elharapott szó, felkiáltás,

dadogás jelent valamit: ezt kell megfejtetni, a szerzők koncepciója szerint.

A szerzők egy archívumból* kiválasztanak négy interjút (két férfit, két nőt), ezekből is Mauthausen felszabadulásának pillanatait. Ennél katartikusabb eseményt nehéz találni a 20. századi történelemben. Kiegészítik ezt a megelőző és a rákövetkező napok történetével: így megismerjük a fojtogató éhség, majd a szabadulást követő „nagy zabálás” pillanatait, mikor a végsőkig legyengült foglyok rávetik magukat az immár bőségesen rendelkezésre álló élelemre, ami sokuk végzete lesz.

Ám aki Mauthausen felszabadulásának hagyományos elbeszélését akarja megismerni, ne kezdje olvasni ezt a könyvet. Ez csak rövid időre bukkan föl. A szerzők világképében ez a katartikus pillanat a kiindulópont, hogy az elbeszélők életének univerzumába belépjenek, és ott szemlélődjenek. A negyven-ötven évvel az események után felvett elbeszélésekben melyik mozzanat hogyan és miért épült be az elbeszélő világképébe? Mit üzen a kimondott szó, mit üzen az a tény, hogy csak dadogva, többszöri próbálkozásra képes kimondani vagy éppen a hallgató arcába kiáltja?

A holokauszt kultúrájában újabb dimenziók nyílnak meg előttünk. A túlélők történetei immár tízezerrel hoz-

Az elharapott szavak mögöttes jelentését keresik.

posztMODERN

ÉHEZÉS

záférhetők a különböző archívumokban, még hozzá nem csupán írott formában, hanem hang- és videofelvételként is. Ebben a műfajban már nehéz újat mondani. Ám a dekonstrukció újabb dimenziót nyit meg: immáron tudjuk, hogy az elbeszélő nem magát a valóságot tárja föl előttünk, hanem egy felvételt mutat: azt, amit ő negyvenötven évvel később, az azóta begyűjtött tapasztalatok birtokában maga előtt lát. Hogy Pollatschek híres gégészprofesszor volt, Goldberger Leó pedig textilgyáros, hogy ők már a felszabadulás (szintén későbbi fogalom) után haltak meg a mértéktelen evéstől – mindez csak a később megszerzett tudás birtokában válik jelentőssé.

A szerzők nem akarják az elbeszélő univerzumát összerakni. Nem történészek, akik minden apró tényről tárnak egy ember életében. Csak kérdeznek. Vajon akkor is tudta az elbeszélő, hogy kicsoda Goldberger Leó? Vajon miért csak többszöri nekirugaszkodásra tudja kimondani egy kápo nevét? Vajon az elbeszélést mennyiben határozza meg az elbeszélő későbbi élete?

Akik a dekonstrukció műfajában nem egészen kezdők, azoknak ajánlható ez a könyv.

Gadó János

* Mauthausen Survivors Documentation Project, www.mauthausen-memorial.at.

Fenákel Judit

A LÁGERTESTVÉR

Nyolcvanegy éves korában még naponta bejárt a szerkesztőségbe. Pontosan nem tudom, mit csinált, talán levelekre válaszolt a vénséges Erika írógépén. De hát nem is volt fontos, hogy mivel tölti az időt, csak ott legyen. Hozzá tartozott a berendezéshez.

A lágertestvérem, mutatta be a nagynéném, nála ismerkedtünk össze. Hárman voltunk lágertestvérek, magyarázta. Amikor összetaposták a szemüvegem, és a kabátomat is ellopták, mert beleestem egy verembe, és hajnalig nem tértem magamhoz, Ilu kivett egy szemüveget a motyójából, nesze, mondta, nekem nem olyan fontos. Én viszont kigyerekkoromtól szemüveges voltam. Azóta mi nem hagytuk el egymást. Se jóban, se rosszban.

Ilu néniből ömlöttek az Auschwitz-történetek. Családról beszéltünk, főnökökről, az aznapi ebédéről, Ilu néninek mindenről Auschwitz jutott eszébe. Emlékszem, amikor az a rohadt SS végigvágott Maca hátán, mert nem szabályszerűen mászott le a közös priccsünkről. Ez akkor történt, mikor egy év után megjött a menstruációja, persze se vatta, se semmi, csak a szörnyű görcsök, és a korbács helye csúnyán elfertőződött, ha a harmadik lágertestvérünk nem lop ki kötszert az orvosi rendelőből, bele is halt volna. A legtöbbet emlegetett története az Appel volt, amikor az SS nő észrevette, hogy Ilu néni öklöbe szorítja a kezét sorakozó közben, ami legalább olyan szabály-

szegés volt, mint háttal mászni le a priccsről. A korbáccsal, amit mindegyik magával hordott, tán aludni se tudtak anélkül, rácsapott a kezemre. Kinyílt az öklöm, és a nő meglátta, hogy egy agyongyűrt kis igazolványkép van benne. Azt kérdezte, ki ez. A fiam, mondtam neki, és láss csodát, nem verte ki a kezemből. Én azt a fényképet soha egy pillanatra se, érted, még akkor is a kezemben szorongattam, amikor több mint egy évvel később Pesten leszálltam a vonatról. Ha akarod, megmutatom, most is itt van a pénztárcámban. És tényleg ott volt, külön rekeszben a papírpénz mögött, persze azt már senki se mondta volna meg, hogy egy hatéves kislány ábrázol füles sapkában.

Tudom én, súgta egyszer bizalmasan, nem kellene mindenkivel ezzel traktálni, de mit csináljak, ha folyton eszembe jut.

Ötvenkettőben behívatta a párttitkár. Elvtársnő, mondta szigorúan, ezekről a dolgokról nem kell már beszélni. Milyen dolgokról? – kérdezte Ilu néni értetlenül. Hát ezekről az auschwitzi dolgokról. Volt, elmúlt, ne tessék vele foglalkozni. Ilu néni igazán hithű kommunista volt, minden szemináriumot kijárt, minden agitációban részt vett, ha kellett, felszólalt a Szabad Nép-félórán, ha kellett, jegyezte a tervekölcsönt, elítélte az imperializmust, harcolt a békéért, dekorálta az irodát, tapsolt, ha tapsolni kellett, de ezt az egy pártutasítást, hogy Auschwitzról ne beszéljen többet, hiába igyekezett, nem tudta teljesíteni.

Ötvenkettőben
behívatta
a párttitkár.